

APIE PIRMUOSIUS NACIONALINIŲ PAJAMŲ SKAIČIAVIMUS TARPUKARIO LIETUVOJE IR ALBINO RIMKOS JUOSE PADARYTAS KLAIDAS, PAGREITINUSIAS DEMOKRATIJOS ŽLUGIMĄ

Zenonas Norkus

Profesorius habilituotas daktaras
Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto
Sociologijos katedra
El. paštas: zenonas.norkus@fsf.vu.lt

Santrauka. Šiuolaikinės nacionalinės sąskaitybės retrospektyvoje analizuojamas pionieriškas Albino Rimkos (1886–1944) 1926 m. paskelbtas Lietuvos nacionalinių pajamų 1924 m. skaičiavimas. Tikrasis tų metų Lietuvos grynųjų nacionalinių pajamų („bendrojo tautos pelno“) dydis gerokai pranoko ekonomisto išvestą dydį dėl per didelių atskaitymų pagrindinio kapitalo amortizacijai ir dėl valdžios sektoriaus teikiamų nekomercinių paslaugų (viešųjų gėrybių) vertės ignoravimo. Pagal A. Rimkos skaičiavimus išeity, kad 1924 m. sukurtos nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui buvo mažesnės už tų metų pragyvenimo minimumą. Nacionalinių pajamų skaičiavimas buvo dalis A. Rimkos parengiamųjų darbų eiti Lietuvos finansų ministro pareigas po laukiamos valstiečių liaudininkų pergalės III Seimo rinkimuose. Klaidos, padarytos vertinant Lietuvos ūkio produktyvumą, skatino naują vyriausybę pasirinkti griežtą taupymą ekonominės politikos prioritetu. Ši politika pažeidė įtakingų socialinių grupių (dvasininkijos ir karininkijos) interesus ir pagreitino demokratijos žlugimą Lietuvoje.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos nacionalinės pajamos, nacionalinė sąskaityba, Albinas Rimka, griežtas taupymas, demokratijos žlugimas Lietuvoje 1926 m.

Keywords: national income of Lithuania, national accounting, Albinas Rimka, austerity, the fall of democracy in Lithuania in 1926.

Įvadas

Straipsnio tikslas yra kritiškai įvertinti pirmuosius nacionalinių pajamų skaičiavimus pirmojoje Lietuvos Respublikoje (LRI). „Kritiškumas“ šiuo atveju suprantamas istorijos šaltinių kritikos prasme: nė vieno šaltinio informacija nėra priimama už gryną pinigą. Net jeigu šaltinio autorius yra itin autoritetingas amžininkas, istorikas ne tik gali, bet ir privalo aiškintis, kaip

ir kiek jo pateikiamas turinys priklausė nuo pranešėjo etninės, religinės ir pan. tapatybės ir jų padiktuoatų stebėjimo prielaidų, nuo stebėtojo dalykinės kompetencijos bei asmeninių savybių, šaltinio paskirties ir daugybės kitų aplinkybių. Galutinis istorinės kritikos tikslas – patikslinti informaciją (faktus), nuo kurių priklauso tam tikro patiems istorikams ar jų amžininkams svarbaus dalyko visuminis vaizdas.

Šiuo atveju tas svarbus dalykas yra LRI ūkio pažangos mastas. Mūsų laikais žiniasklaidos pranešimai apie bendrojo vidaus produkto (BVP) augimą per paskutinį ketvirtį ar metus yra toks pats įprastas kasdienės informacinės aplinkos elementas kaip ir oro prognozės. Nacionalinės pajamos (NP) yra panašus į BVP (toliau bus paaiškinta) visuminis makroekonominis rodiklis, kurio dydį pirmas suskaičiavo ir 1926 m. paskelbė Lietuvos universiteto statistikos, ekonominės politikos ir visuomeninės ūkio istorijos docentas Albinas Rimka¹, tais pačiais metais tapęs tik pusę metų Lietuvą valdžiusios koalicinės valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės finansų ministru. A. Rimkos vertinimu, 1924 m. bendra LRI NP apimtis buvo 1 266,9 mln. litų (Lt) arba 582 Lt vidutiniškai vienam gyventojui. Šiais skaičiais yra pagrįstas autoritetingas LRI ūkio pažangos vertinimas, kurį 1976 m. paskelbė grupė autorių, vadovaujama tuometinio LTSR MA Ekonomikos instituto direktoriaus Kazimiero Meškauskas². Lygindami A. Rimkos skaičius su LRI NP dydžiais 1938 ir 1939 m. (perskaičiuotais 1924 m. kainomis), kuriuos jau vokiečių okupacijos laikais apskaičiavo F. Šipica³ (duomenų apie jo asmenį ir likimą nėra), jie padarė išvadą, kad 1924–1939 m. bendra mūsų šalies NP apimtis padidėjo du kartus. Šiomis išvadomis tik su nedidelėmis pataisomis remiasi visi vėlesni autoriai, aptarę LRI ūkio pažangos klausimą⁴. Pataisos

¹ A. Rimka, 1926 c.

² K. Meškauskas ir kt., 1976, p. 408–411.

³ Jie paskelbti Ostlando okupacinės administracijos savo reikmėms išsileistame statistikos duomenų rinkinyje *Strukturbericht über Ostland*, 1942, p. 120.

⁴ Žr. G. Vaskela, 1998, p. 278; Z. Norkus, 2014, p. 86–88, 104–110.

daromos tik dėl 1938–1939 m., nes F. Šipica LR nacionalines pajamas skaičiavo Lietuvos teritorijai be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų. Su šiomis pataisomis LRI ūkio augimas atrodo dar įspūdingiau⁵.

Tiesa, šias išvadas galima daryti, tik jeigu A. Rimka ir F. Šipica skaičiavo pagal tą pačią metodiką. Deja, F. Šipicos metodika nežinoma, nes jo skaičiavimų juodraščiai ir naudota medžiaga hitlerinės okupacijos metais žuvo, besitraukiantiems vokiečiams sudeginus CSB archyvus. Taip teigia jo buvęs bendradarbis, vėliau žinomas ekonomistas ir statistikas Jonas Dagys (1904–1983)⁶. Jis buvo spėjęs pasidaryti F. Šipicos duomenų ir skaičiavimų nuorašus ir jais naudojosi jau pats pagal sovietinės statistikos metodiką skaičiuodamas Lietuvos nacionalines pajamas, ir gavo dar mažesnius skaičius.

Tačiau netgi spėlioti, ar ta metodika buvo tokia pati, ar skyrėsi, nėra prasmės, pirma neišsiaiškinus, kokias gi buvo paties A. Rimkos metodika. Straipsnio tikslai apsiriboja A. Rimkos skaičiavimų patikrinimu, atsakant į šiuos klausimus: ar galime pasikliauti A. Rimkos skaičiais apie LRI ūkio produktyvumą 1924 m.? Gal Lietuvos NP buvo didesnės, o gal mažesnės? Atsakyti į šiuos klausimus neįmanoma, nesigilinant į A. Rimkos skaičiavimų detales, to ligi šiol nedarė nė vienas jo rezultatais besirėmęs autorius. Kadangi (ar kol) manoma, kad būtent 1924–1925 m. Lietuvos ekonomika pasiekė paskutinių taikos metų carinės Rusijos valdžioje (1913 m.) lygį⁷,

⁵ G. Vaskela, 2014, p. 89; Z. Norkus, 2015, p. 20, 47; V. Jokubauskas, 2014, p. 132.

⁶ J. Dagys, 1959, p. 140.

⁷ J. Krikščionas, 1938, p. 115; G. Vaskela, 1998, p. 241.

nežinant 1924 m. LRI ūkio produkcijos apimties, nieko tikslesnio negalima pasakyti apie jo santykinės pažangos mastą per likusį nepriklausomybės laikotarpį. Kartu be šių žinių neįmanoma atsakyti ir į kitą istoriografijoje iškeltą klausimą⁸: ar Lietuvos ūkinis lygis Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse buvo aukštesnis, ar žemesnis, palyginti su carinės Rusijos vidurkiu?

Rusijos ūkio lygio klausimu geriausia remtis garsiuoju Maddisono projekto duomenų rinkiniu⁹, kuriame nurodoma, kad 1913 m. carinės Rusijos BVP buvo 1 414 tarptautinių 1990 m. Geary ir Khamiso dolerių (TD_{GK1990}) BVP vidutiniškai vienam gyventojui. Skaičiuota Sovietų Sąjungos teritorijai po Antrojo pasaulinio karo, t. y. be Suomijos ir Lenkijos, tačiau su Baltijos šalimis. Yra keli autoritetingi carinės Rusijos nacionalinių pajamų skaičiavimai¹⁰, kurių autoriai, vienas kitą šiek tiek pataisydami, sutaria, kad 1913 m. kainomis jos buvo apie 100–110 rublių vienam gyventojui¹¹. Pagal aukso paritetą 5 litai atitinka 1 rublį. Išeitų, kad Lietuvos BVP ir 1913 m., ir 1924 m. galėjo būti kiek didesnis už Rusijos (nurodytoje teritorijoje) vidurkį. Tačiau visi žinovai sutaria, kad po Pirmojo pasaulinio karo kainų lygis buvo kur kas aukštesnis (auksas santykinai atpigę). Todėl tarus, kad 1924 m. Lietuvos ūkis jau buvo spėjęs visiškai atsigauti nuo karo padarinių, išeina, kad A. Rimkos suskaičiuotų 582 litų rublinis ekvivalentas 1913 m.

įpirktų mažiau už Maddisono projekto 1 414 TD_{GK1990}, atitinkdamas veikiausiai 1 200–1 400 TD_{GK1990}. G. Vaskela šį teiginį sukritikavo, teigdamas, kad Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1913 m. (implicitiškai – ir 1924 m.) buvo gerokai didesnis už carinės Rusijos vidurkį¹². Ši kritika ir paskatino pasigilinti į A. Rimkos metodiką, skaičiuojant 1924 m. Lietuvos nacionalines pajamas.

Tikslesnės žinios apie Lietuvos ūkio produkcijos apimtį 1924 m. svarbios ir Lietuvos ūkinio lygio tais metais (netiesiogiai – ir 1913 m.) tarptautiniam palyginimui. Lyginamąją tarptautinę perspektyvą taikančiuose tarpukario Europos ekonominės istorijos tyrimuose bei informaciniuose leidiniuose Lietuva išskyla kaip viena iš labiausiai atsilikusių šalių. Galima teigti, kad nemenką reikšmę tokiam įvaizdžiui turėjo ir ką tik minėti A. Rimkos rezultatai. Mat kai kurie (savo ruožtu plačiai naudojami) tarpukario šaltiniai juos tiesiog atkartoja¹³, o kitų autoriai veikiausiai į juos atsižvelgia, net jeigu lietuviškų šaltinių dėl kalbos barjero nenaudojo¹⁴. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAVB RS) A. Rimkos fonde saugomame 1929 m. laiške, adresuotame *Bankers Trust Company* New Yorke, autorius rašo: „<...> esu užimtas paskutinio laikotarpio (1927–28 m.) nacionalinio turto (*national wealth*) įvertinimu, bet darbas nebaigtas ir dar parei-

⁸ Plg. Z. Norkus, 2014, p. 85, 107 ir G. Vaskela, 2014, p. 74.

⁹ The Maddison-Project, 2013.

¹⁰ С. Н. Прокопович, 1918; М. Falkus, 1968; А. Л. Вайнштейн, 1969; P. Gregory, 1982; ir kt.

¹¹ Tuos skaičiavimus detaliai apžvelgia Albertas Vainšteinis, žr. А. Л. Вайнштейн, 1969, с. 29–78. Žr. taip pat P. Studenski, 1958, p. 137–141, 349–351.

¹² Tiesa, toje pačioje knygoje G. Vaskela Lietuvos BVP vidutiniškai vienam gyventojui 1925–1934 m. vertina buvus 1 200–1 500 TD_{GK1990} (žr. G. Vaskela, 2014, p. 109). Tokiu atveju nesutarimo (beveik) nelieka.

¹³ H. Fisk, 1930, p. 23.

¹⁴ Žr. *The Economic Forces of the World*, 1930; C. Clark, 1938; 1951.

kalaus laiko.¹⁵ Netekęs finansų ministro portfelio, A. Rimka „prisidurdavo“ prie universiteto docento (nuo 1930 m. – profesoriaus) atlyginimo, 1927–1928 m. dirbdamas CSB direktoriumi, o 1928–1939 m. – Lietuvos banko Statistikos ir ekonomikos skyriaus vedėju¹⁶. Atsakyti į įvairių užsienio agentūrų ar pavienių ekspertų užklausimus apie įvairius LR makroekonominis rodiklius buvo dalis jo tarnybinių pareigų.

Labiausiai intriguoja tai, kad cituotame laiške minimų 1927–1928 m. (ar kurių nors kitų) Lietuvos makroekonominis rodiklių vertinimų nepavyko aptikti nei jo skelbtuose darbuose, nei tarp LMAVB RS saugomų rankraščių. Tai intriguoja tuo labiau, kad Lietuva iš trijų Baltijos šalių¹⁷ buvo pirmoji, kurios ekonomistai paskelbė savo šalies NP skaičiavimus. Latvijoje tai pirmas padarė Alfrēds Ceichners, 1927 m. paskelbęs 1925 m. Latvijos NP skaičiavimus¹⁸. Estijos 1928–1930 m. nacionalines pajamas pirmasis suskaičiavo ir 1932 m. paskelbė RSK darbuotojas Juhanas Janussonas. Abu autoriai tęsė savo skaičiavimus, tobulino jų metodiką, paskatindami tuo užsiimti ir kitus savo amžininkus¹⁹. Nuo 1936 m. Latvijos valstybės statistikos valdyba (*Valsts statistiskā pārvalde*) skelbė pusiau oficialius šalies metinių nacionalinių pajamų vertinimus²⁰. Todėl apie tarpukario Estijos ir Latvijos antrojo ne-

priklausomybės dešimtmečio nacionalines pajamas turime išsines pametines duomenų eilutes, tegul ir tik einamųjų metų kainomis. Kodėl Lietuvos ekonomistai ir statistikai, NP skaičiavimus paskelbę pirmi, ši perspektyvų tyrimų barą apleido?

Į šį klausimą pamėginsiu atsakyti baigiamajame, šeštame, skirsnyje, atlikęs „juodą darbą“, kurį sudaro A. Rimkos skaičiavimų metodikos „išnarstymas“. Tas darbas užima didžiąją straipsnio dalį – ketvirtą ir penktą skirsnius. Tačiau pirmiausia reikia paaiškinti pačias šių pionierių vartojamas nacionalinių pajamų ir nacionalinio turto sąvokas, taip pat jų ryšį su šiuolaikinėmis nacionalinių sąskaitų sistemos (NSS) sąvokomis, kurios vartojamos A. Rimkos skaičiavimų racionaliai rekonstrukcijai, darant prielaidą, kad jos nusako, kaip reikia „teisingai“ apibrėžti ir skaičiuoti A. Rimkai rūpėjusius dydžius. Tai daroma antrame skirsnyje.

Demokratijos žlugimas straipsnio antraštyje minimas ne vien dėl tų pačių sumetimų, dėl kurių prekybininkai ant pačių įvairiausių prekių pakuočių klijuoja apnuogintų gražuolių atvaizdus. A. Rimka Lietuvos nacionalines pajamas skaičiavo ne tam, kad artėjant eilinei atestacijai publikacijų sąrašas neliktų tuščias. Tai jis darė, ruošdamasis atsakingoms finansų ministro pareigoms po III Seimo rinkimų. Jo atliktų NP skaičiavimų rezultatai negalėjo nepadaryti poveikio tam niūriam Lietuvos ūkio būklės vaizdai, kurią jis pateikė, LR Seime pristatydamas 1927 m. biudžeto projektą²¹. Jie turėjo įtakos ir pačiam biudžeto projektui, kuriame buvo numatytos griežtos ekonomijos, angliškai vadinamos

¹⁵ A. Rimka, 1929, l. 1.

¹⁶ S. Martišius, 1996, p. 3.

¹⁷ Tiesa, tarpukariu ketvirtąja Baltijos šalimi buvo laikoma ir Suomija.

¹⁸ A. Ceichners, 1927.

¹⁹ Žr. A. Horm, 1940. Šių skaičiavimų apžvalgą žr. J. Valge, 2003; Z. Norkus, 2015, p. 15–16, 36–38.

²⁰ 1936 m. jis skelbiamas Valsts statistiskā pārvalde, 1936, lpp. 276–277. Vėlesnių metų duomenų reikia ieškoti šios žinybos leidžiamuose mėnesiniuose statistikos biuleteniuose.

²¹ Rimka, 1926e.

austerity, priemonės²². Jos primena tas, kurias LRII 2008–2009 m. įgyvendino dešiniųjų XV (kitaip – antroji Andriaus Kubiliaus) vyriausybė, išgarsėjusi „naktine“ mokesčių reforma. LRI demokratija baigėsi naktį iš gruodžio 16 į 17 d., kai pusė keturių ryto kariškiai, kurie turėjo tapti vienu iš centro kairės vyriausybės griežto taupymo politikos taikinių, išvaikė dėl A. Rimkos parengto „kubiliško“ biudžeto karštai diskutuojančius deputatus.

Keliu klausimą, ar demokratija LRI nebūtų galėjusi išlikti bent metus kitus ilgiau, jeigu ne kairiojo centro vyriausybės užsimita vykdyti griežto taupymo politika? Svarbiausia, ar nebuvo vienas akstinių jos imtis tos politikos pagrindinio architekto A. Rimkos nacionalinių pajamų skaičiavimų rezultatai, sumenkinę Lietuvos ūkio būklę? Tai yra svarbiausia A. Rimkos skaičiavimų patikrinimo išvada. Pagrindinio straipsnio tikslo (patikrinti tuos skaičiavimus) atžvilgiu klausimas apie galimas finansų ministro apsiskaičiavimo pasekmes Lietuvos politinei istorijai yra antraeilis. Jį keldamas, tiesiog siekiu parodyti, kodėl pagrindiniu klausimu daromos išvados gali būti įdomios ir svarbios ne vien ūkio ir ekonominės bei statistinės minties Lietuvoje istorikams. Hipotezė apie lemtingas A. Rimkos klaidos politines pasekmes dėstoma trečiame skirsnyje, įterptame tarp nacionalinės sąskaitybos sąvokų paaiškinimo ir ketvirtojo skirsnio, kuriame pradedamas A. Rimkos skaičiavimų patikrinimas šiuolaikinės nacionalinės sąskaitybos retrospektyvoje.

²² Žr., pavyzdžiui, Schäfer and Streeck, 2013; J. Sommers, 2014; D. Kotz, 2015.

1. Nacionalinės sąskaitybos pagrindinių sąvokų raidos bruožai

Dar XIII a. italų pirkliai išrado buhalterinę apskaitą – išreikštų pinigais ūkinių operacijų ir ūkinių įvykių registravimo, grupavimo ir apibendrinimo sistemą, skirtą gauti informacijai įmonių ekonominiams sprendimams priimti. Ji pagrįsta ūkinių operacijų ir ūkinių įvykių registravimo būdu, vadinamu „dvejybiniu įrašu“: kiekvienos ūkinės operacijos arba kiekvieno ūkinio įvykio vertė įrašoma į sąskaitos debetą, o jai lygi suma – į kitos sąskaitos kreditą. Buhalterinės apskaitos taisyklės XV a. susistemino pranciškonų vienuolis Luca de Pacioli (1445–1514). Jos nurodo skirti turtą (ar pagrindinį kapitalą, inventorijų; angl. *stock*) ir įplaukų (pajamų) bei išmokų (išlaidų) srautą (angl. *flow*). Kai pajamų ir išlaidų balansas yra teigiamas, įmonės veikla pelninga, ir jos turtas gali didėti. Priešingu atveju ji nuostolinga, ir ji gali tęsti savo veiklą tik mažėjančio kapitalo sąskaita.

Nacionalinė sąskaityba atsirado XVII a., kai anglų ekonomistas ir statistikos (tuomet vadintos „politine aritmetika“) pionierius Williamas Petty (1623–1687) pamėgino apibendrinti įmonių sąskaitybos principus, pritaikydamas juos visumai ūkinių operacijų ir įvykių, kurie per tam tikrą laikotarpį (metus) įvyksta konkrečioje šalyje arba kuriuos per tą laikotarpį atlieka visi konkrečios šalies gyventojai. Tačiau tik po Antrojo pasaulinio karo nacionalinė sąskaityba sulaukė savo „Pacioli“. Juo tapo britų ekonomistas Richardas Stone’as (1913–1993). Jis suformulavo nuoseklią nacionalinės sąskaitybos taisyklių sistemą, kurią „nacionalinių sąskaitos sistemos“ (NSS) pavadinimu JTO 1953 m. reko-

mendavo įsidięti visoms savo narėms²³. Tačiau tik po 1989–1991 m. šios taisyklės, kurios iki tol buvo dar ne kartą modifikuotos (patobulintos), tapo tikrai globaliais standartais. Mat dar rengdama savo pirmąjį penkmečio planą (1928–1932) Sovietų Sąjunga susikūrė savitą nacionalinės sąskaitybės sistemą, kurią po Antrojo pasaulinio karo primetė ir savo okupuotoms šalims ir šalims satelitėms²⁴.

NSS yra logiškai nuosekli tarpusavyje integruotų makroekonominių balansų, lentelių ir sąskaitų visuma. Pagrindinė aktualių NSS versijos sąvoka yra bendrasis vidaus produktas (BVP; angliškai *gross domestic product*; GDP), nuo 1980–1990 m. pakeitęs šį vaidmenį atlikusią bendrojo nacionalinio produkto (angl. *gross national product*) sąvoką, kuri buvo „perkrikštyta“ į bendrąsias nacionalines pajamas (BNP; angl. *gross national income*; GNI). Abiejų pasakymų lietuviškos santrumpos sutampa (BNP). Tačiau syki gerai įsidėmėjus, kad šiame straipsnyje santrumpa BNP bus vartojama tik kaip „bendrujų nacionalinių pajamų“ ekvivalentas, patsiavos dėl to kilti neturėtų. Anglų kalboje dar galima pasinaudoti patogiu ir talpiu *total output* terminu, kurio tiksliausias (bet nelabai įprastas) lietuviškas vertimas būtų „bendrasis išleidimas“. Jis vartojamas kaip gimininė sąvoka, aprėpianti ir BNP, ir BVP bei visus jų skaičiavimo būdus.

BVP skaičiuojamas pagal teritorinį – ūkinės veiklos subjektų veiklos lokalizacijos – principą, o BNP – pagal jų valstybi-

nės priklausomybės (pilietybės) principą. Tai reiškia, kad, apskaičiuojant BNP, į jas įskaičiuojamos šalies piliečių (kaip samdomų darbuotojų ar kapitalo savininkų) svetur uždirbtos pajamos, išskaičiuojant užsienio piliečių darbo užmokestį ir šalyje investuoto užsienio kapitalo pajamas. Dėl to šalių, kurios turi daug užsienyje investuoto kapitalo, BNP paprastai pranoksta BVP, o neturtingų šalių, kurių ekonomikų „komandinės aukštumas“ kontroliuoja užsienio kapitalas, BNP būna mažesnės už BVP. Tačiau, kita vertus, taip pat ir neturtingų šalių, kurios savo mokėjimų balansą palaiko naudodamosi emigrantų pervežimais tėvynėje likusioms šeimoms arba užsienio šalių pagalba, BNP gali smarkiai pranokti BVP. Iš BNP išskaičiuojama kapitalo suvartojimą (irengimų, pastatų ir pan. nusidėvėjimo vertę), dar vadinamą amortizacijos išlaidomis, gaunama grynąsias nacionalines pajamas (GNP; angliškai *net national income*; NNI).

BVP ir BNP (bendrasis išleidimas) skaičiuojami trimis metodais. Pirma, kaip šalies gyventojų (rezidentų) ar piliečių gaunamų pajamų (darbo užmokesčio, rentos, pelno ir kt.) per tam tikrą laikotarpį (paprastai metus) suma. Taip bendrąjį išleidimą suprato ir skaičiavo W. Petty ir kiti makroekonominio matavimo pionieriai, todėl jis ir buvo pavadintas (iki BVP „išradimo“) nacionalinių pajamų vardu. Antra, bendrasis išleidimas gali būti skaičiuojamas gamybos metodu – kaip per tam tikrą laikotarpį visuose ūkio sektoriuose (žemės ūkyje, pramonėje, paslaugų sferoje) sukurta nauja vertė. Šiuo atveju skaičiuojamos ir sumuojamos visų ūkinės veiklos subjektų pagamintų prekių bei suteiktų paslaugų pridėtinės vertės, suprantamos kaip

²³ Šiuo metu galiojančią versiją žr. *The System of National Accounts*, 2008.

²⁴ Žr. P. Studenski, 1958; Z. Kenessey, 1994; A. Vanoli, 2005; A. Maddison, 2007, p. 250–301; R. Valkauskas, 2008.

skirtumas tarp pardavimo kainos ir joms pagaminti įsigytų žaliavų ar pusfabrikačių vertės. Ūkinės veiklos subjektų gautos pajamos vienaip ar kitaip išleidžiamos, o pagamintos prekės – suvartojamos. Todėl bendrojo išleidimo apimtys gali būti apskaičiuotos dar vienu – išlaidų – metodu, susumuojant vartotojų, vyriausybės ir investuotojų išlaidas.

Visų trijų būdų taikymas leidžia patikrinti BVP ir BNP matavimo teisingumą – taikant visus tris metodus, turi būti gaunamas tas pats rezultatas. Tačiau tai įmanoma tik tuo atveju, jeigu yra pakankamai pirminės statistinės informacijos. Bendrojo išleidimo matavimą, atitinkantį visus NSS standartus, yra pajėgios vykdyti tik nacionalinės ir tarptautinės statistikos žinybos, šalies vyriausybei priėmus įstatymus, įpareigojančius ūkinės veiklos subjektus teikti toms žinyboms reikalingą pirminę informaciją. Įstatymų mažai – vyriausybė turi turėti pakankamai galios priversti juos tą įstatymų paisyti. Konkrečių valstybių pajėgumai šiuo atžvilgiu labai skiriasi, todėl smarkiai varijuoja ir tarptautinėje informacinėje apyvartoje cirkuliuojančios informacijos patikimumas. Netgi šalys, kuriose valstybės infrastruktūrinė galia yra didelė, tam tikra bendrojo išleidimo dalis lieka neapskaitoma („šešėlyje“). Tačiau tai jau labiau praktinės makroekonominių matavimų problemos. Vienodų NSS standartų taikymas užtikrina jais vadovaujantis apskaičiuotą BVP ir BNP rodiklių reikšmių palyginamumą. Ekonomisto ar istoriko, kuris gali tokia informacija naudotis, padėtis yra tokia pat patogi kaip televizijos žiūrovo, kuris gali stebėti vaizdą ekrane, visiškai nesigilindamas į tuos sudėtingus fizikinius procesus, dėl kurių pokalbis te-

levizijos studijoje pavirsta jo suvokiamu vaizdu televizoriaus ekrane.

Operuodami bendrojo išleidimo rodiklių reikšmėmis, apskaičiuotomis laikotarpiu iki NSS standartų įdiegimo, esame visiškai kitokioje padėtyje. Griežtai imant, jos yra nepalyginamos, neįsigilinus į jas skaičiavusių autorių darytas prielaidas, taikytus metodus ir naudotus šaltinius. Tik išskirtiniais atvejais tuos skaičiavimus atliko valstybinės statistinės žinybos, kurios turėjo galią iš ūkinės veiklos subjektų išsireikalauti joms reikalingą pirminę informaciją. Daugiausia juos atliko pavieniai autoriai, naudodamiesi jiems prieinamais, dažniausiai fragmentiškais pirminiais statistinių duomenų šaltiniais, ir užpildydami jų proferšas įvairiomis, dažnai labai drąsiomis („herojiškomis“) prielaidomis. Dėl pirminių duomenų stokos daromų kliūčių jie negalėjo nuosekliai taikyti nė vieno iš trijų pirmiau aptartų bendrojo išleidimo skaičiavimo metodų, taikydami „mišrų“ (ar „eklektišką“) metodą, kuriuo išvedamus *mixtum compositum* tipo galutinius skaičius dažnai nelengva interpretuoti teoriškai.

Tačiau tai nereiškia, kad šiuos skaičiavimus būtų galima ignoruoti. Pirmieji nacionalinių pajamų skaičiavimai yra ne mažiau vertingi nei kiti pirminiai istorijos šaltiniai, be kurių istorikas galėtų išsiversti tik išradus laiko mašiną. Nagrinėjant ekonominės istorijos klausimus, kuriems išspręsti reikalingi statistikos duomenys, nepadėtų ir laiko mašina, nes ir atvykęs į praeitį istorikas neturėtų galimybių paveikti tuometinę LR valdžią surengti papildomus gyventojų surašymus (pvz., 1930 ar 1938 m.) ar įvesti visiems gyventojams privalomą kasmetinį pajamų deklaravimą, kurio duo-

menys labai praverstų nacionalinių pajamų skaičiavimams. Nacionalinių pajamų skaičiavimo pionieriai dažniausiai panaudodavo visus jiems prieinamus pirminius informacijos šaltinius, o šiuolaikiniai istorikai tokiais šaltiniais retai būna turtingesni (dažniau būna atvirkščiai). Todėl, ieškant atsakymo į įvade nurodytus esminius tarpukario Lietuvos istorijos klausimus apie ūkio augimo mastą ir jos vietą tarptautiniame lyginamajame kontekste, neįmanoma išsiversti be tuo metu atliktų NP skaičiavimų analizės (perskaičiavimo) šiuolaikinės NSS metodologinėje retrospektyvoje.

2. Pirmieji nacionalinių pajamų skaičiavimai Lietuvoje istoriniame kontekste

Nacionalinių pajamų skaičiavimo pionieriai Lietuvoje susidūrė su specifine problema: nebuvo nusistovėjusios aiškios lietuviškos ekonomikos mokslų terminijos. Nors tarp lietuvių tautinio atgimimo veikėjų ir nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrėjų buvo ekonomiką studijavusių ar net ekonomistais dirbusių žmonių, ta jų profesinė raiška vyko ne Lietuvoje arba ne lietuvių kalba. Iki Pirmojo pasaulinio karo nebuvo netgi verstinių ekonomikos ir statistikos vadovėlių lietuvių kalba²⁵. Todėl naujų idėjų įtraukimas į vietinę intelektualinę apyvartą vyko kartu su reikalingų toms idėjoms išreikšti terminų kūrimu, kuris ne visada pavykdavo iš pirmo karto. Būtent taip atsitiko ir aptariamam atveju. 1926 m. sausio 24 d. žymus valstiečių liaudininkų sąjungos ir kooperacijos sąjūdžio veikėjas,

tuo metu II Seimo atstovas, Vincas Kvieska (1889–1958), „Lietuvos žiniose“ paskelbė straipsnį „Tautos pelnas“, kuriame pateikė bene pirmąjį Lietuvos ekonomikos ir statistikos mokslų istorijoje šalies ūkio metinio bendrojo išleidimo skaičiavimą²⁶. Taigi, bendrojo išleidimo skaičiavimų istorija Lietuvoje prasideda ne nuo A. Rimkos, bet nuo V. Kvieskos. Todėl ir šio straipsnio antraštėje kalbama apie pirmuosius nacionalinių pajamų skaičiavimus, o ne tiesiog apie A. Rimkos skaičiavimą.

V. Kvieska tiesiai nenurodo, kurių metų „tautos pelną“ jis skaičiavo. Kadangi keli jo minimi Lietuvos ūkio statistikos faktai yra apie 1924 m., tai galima daryti išvadą, kad tai 1924 m. Lietuvos „tautos pelno“ skaičiavimas. Pačią „tautos pelno“ sąvoką jis paaiškino taip: „<...> vietoje *tautos pelnas* galima būtų sakyti: *visų Lietuvos gyventojų pelnas*. <...> Žodį pelnas aš vartuju siaura prasme, būtent, grynas pelnas, turto padidėjimas ar priaugimas. Taigi, bandydamas nustatyti tautos pelną, aš noriu išaiškinti, kiek visi Lietuvos gyventojai per vienus metus padidina savo turtą, arba kiek gauna gryno pelno.“²⁷ V. Kvieska išvedė, kad 1924 m. Lietuvos tautos pelnas sudarė 165 mln. Lt – mažiau negu tų metų Lietuvos valstybės biudžeto pajamos (235 mln. Lt) ir išlaidos (232 mln. Lt)²⁸.

Dabar jau sunku pasakyti, kodėl V. Kvieska nusprendė terminus *national income* (anglų kalba), *Volkseinkommen* (vokiečių kalba), *народный доход* (rusų kalba) versti „tautos pelnu“. Svarbiausia, kad jis nepasigilino, kaip šią sąvoką api-

²⁵ Apie pirmųjų autorių, mėginusių gvilteni ekonomikos problemas, kalbinius sunkumus kiek vėliau rašė ir pats A. Rimka. Žr. A. Rimka, 1931.

²⁶ V. Kvieska, 1926.

²⁷ Ten pat.

²⁸ LSM 1924–1926, p. 317, 321.

brėžia tų šalių ekonomistai, ir sukūrė „namudinę“ lietuvišką „grynojo tautos pelno“ sąvoką, pagrįstą analogija su privačios įmonės pelnu. Pagal V. Kvieskos logiką išeitų, kad „tautos pelnas“ gali būti ir neigiamas tuo atveju, jeigu „tautos turtas“ metų pabaigoje yra mažesnis negu jis buvo metų pradžioje. Pagal nacionalinių pajamų skaičiavimo logiką, nacionalinės pajamos negali būti neigiamas dydis, nes kol vyksta gamyba, tol kuriamas naujas turtas, kuris paskirstomas gamybos dalyviams. Ir nuostolingai dirbančios įmonės savininkas turi sumokėti atlyginimus sandomiems darbininkams. Tik gamybai visiškai vi-soje šalyje sustojus, jos dalyviai dar kurį laiką galėtų išgyventi, vartodami gamybai naudoto kapitalo sąskaita (jį „pravalgydami“). Normaliomis sąlygomis dalis naujai sukurto turto panaudojama šiam kapitalui didinti (investicijoms). Tačiau tai būtų investicijos, o ne „nacionalinis pelnas“ – pseudosąvoka, kuriai vietos NSS nėra.

A. Rimka sukritikavo V. Kvieskos skaičiavimus, tačiau neatmetė paties „tautos pelno“ termino. Jis tik nurodė, kad reikia skirti „grynąjį tautos pelną“, kurio dėl pirminių duomenų stokos neįmanoma apskaičiuoti, ir „bendrajį tautos pelną“. Šiam „bendrajam tautos pelnui“ skaičiuoti ir skirtas didelis jo straipsnis „Tautos pelnas ir metodai jam surasti“, paskelbtas trijuose (kovo–gegužės) mėnraščio „Lietuvos ūkis“ numeriuose²⁹. A. Rimkos skaičiuoja-

mas „bendrasis tautos pelnas“ ir yra ne kas kita, kaip nacionalinės pajamos, kaip jos apibrėžiamos autoritetingų lietuvių ekonomisto amžininkų darbuose bei NSS. Tik ketvirtame dešimtmetyje „tautos pelną“ išstūmė skaitytojo nebeklaidinantis „tautos pajamų“ terminas. Jį pats A. Rimka vartoja 1933 m. išleistame socialinės ekonominės statistikos vadovėlyje³⁰.

Kas paskatino A. Rimką susidomėti Lietuvos nacionalinių pajamų klausimu? Pirmuose dviejuose 1926 m. „Lietuvos ūkio“ numeriuose aptinkame du jo straipsnius. Pirmame aptariama Lietuvos finansinė ir ekonominė būklė³¹. Antrame numeryje keliamas klausimas, kiek sunki, ar teisingai paskirstyta mokesčių našta Lietuvoje³². Į šį klausimą negalima atsakyti, neįvertinus šalies ūkinio pajėgumo, kurio geriausias rodiklis ir yra nacionalinės pajamos. Į šį klausimą ir atsako ilgasis A. Rimkos straipsnis apie tautos pelną ir jo suradimo metodus. Visą straipsnių ciklą užbaigia 1926 m. „Lietuvos ūkio“ birželio numeryje paskelbtas straipsnis „Mūsų mokesčiai ir jų ekonominis veikimas“³³, kuriame ir randame atsakymą į vasario mėnesį iškeltą klausimą. Tuo metu straipsnio autorius jau buvo paskirtas LR finansų ministru. Matyt, dėl to jis diskretiškai pasirašytas A. R-a.

Visas straipsnių ciklas dėsto A. Rimkos pasirengiamųjų darbų eiti šias atsakingas pareigas rezultatus. Iš tikrųjų, „Finansų ministerio deklaracijoje dėl Lietuvos valstybės 1927 metų pajamų ir išlaidų samatos“, kurią jis perskaitė Seimo posėdyje 1926 m. spalio 25 d., pagrįsdamas tą pačią

²⁹ A. Rimka, 1926 c. Teisybės dėlei reikia pažymėti, kad straipsnį A. Rimka pradeda bandymu patikslinti V. Kvieskos pateiktą „grynojo tautos pelno“ skaičiavimą (trečiame 1926 m. „Tautos ūkio“ numeryje). Tačiau antroje dalyje skaitytojas aptinka ne šio skaičiavimo tęsinį, bet viso sumanymo rasti „grynąjį tautos pelną“ kritiką ir „bendrojo tautos pelno“, t. y. nacionalinių pajamų, skaičiavimo pradžia.

³⁰ A. Rimka, 1933.

³¹ A. Rimka, 1926 a.

³² A. Rimka, 1926 b.

³³ A. Rimka, 1926 d.

dieną pateiktą kitų metų valstybės biudžeto projektą³⁴, dėstomas tos pačios mintys, kaip ir ką tik nurodytuose straipsniuose. Projektas realizavo, ką naujoji vyriausybė paskelbė 1926 m. birželio 22 d. Seimui pristatytoje deklaracijoje: „<...> naujoji valdžia, be krašto demokratizacijos, vienu iš pagrindinių savo veiklos prioritetų laikė taupumą.“³⁵ Gal per daug drąsu būtų greitai ir aštriai kritišką A. Rimkos reakciją į kolegos V. Kvieskos straipsnį laikyti išraiška valstiečių liaudininkų vidinio partinio apsisistumdymo dėl ministrų portfelių artėjant III Seimo rinkimams, kuriuos ši partija siekė ir tikėjosi laimėti. Tuometinio Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos CK nario ir „Lietuvos žinių“ redaktoriaus Jono Kardelio liudijimu, „liaudininkai nerasdavo, neprisiprašydavo savo gabijų ir tinkamųjų valdžios darbui žmonių eiti į valdžią. M. Šleževičius tikrai Sąjungos įpareigotas ėjo, prof. Albinas Rimka tik prašyte įprašytas būti finansų ministru“³⁶. Tiesa, A. Rimka tuo metu dar nebuvo profesorius. Pats liudininkas – šališkas, o be to, dar ir žurnalistas. Liudijimas yra emigracijoje praėjus daugybei metų po paliudytų įvykių parašyti prisiminimai. Net ir šiais laikais senovinių inteligentiškų manierų žmonės, gavę panašų pasiūlymą, jį priima tik pakartotinai paprašyti.

Nesvarbu, ar ilgai, ir kiek – du ar tris kartus – kitiems liaudininkų lyderiams teko prašyti A. Rimką sutikti eiti finansų ministro pareigas. Svarbu tai, kad jis toms pareigoms labai rimtai ir atsakingai rengėsi, o parengiamųjų darbų metu pasidarytos išvados apie visuminę metinę Lie-

tuvos ūkio gamybos apimtį bei mokesčių apkrovimą negalėjo likti be pasekmių, kai A. Rimka stojo prie Lietuvos ūkio vairo. Tos išvados skelbė, kad mokesčių naštos svoris, kurį turėjo nešti Lietuvos mokesčių mokėtojai (apie 250 mln. Lt) sudarė apie 20–24 % jo apskaičiuotų (1 266,9–1 480,7 mln. Lt) Lietuvos metinių pajamų³⁷. Čia pat Lietuvos finansų ministras pateikia britų ekonomisto G. Findlay Shirraso duomenis apie nacionalinių pajamų ir mokesčių santykį kai kuriose kitose šalyse³⁸. Pagal tuos duomenis išėjo, kad ūkiškai silpnoje Lietuvoje ta našta buvo didesnė negu daugelyje išsivysčiusių pasaulio šalių. Būtent, 1923–1924 m. mokesčiai Anglijoje sudarė 22,1 %, JAV – 10,5 %, Prancūzijoje – 17,8 %, Italijoje – 20,0 %, Versalio taikos sutartimi reparacijoms nugalėtojams apkrautoje Vokietijoje – 26 % nacionalinių pajamų.

1926 m. birželio 15 d. paskirta koalicinė valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų („centro kairės“) vyriausybė 1926 m. turėjo tvarkytis pagal ankstesnio Seimo patvirtintą biudžetą. Deklaracijoje paskelbtą taupymo siekį³⁹ ji galėjo realizuoti tik rengdama naujų 1927 m. biudžetą, nors mėgino (ne visai sėkmingai) pataisyti ir jau vykdomą 1926 m. biudžetą. Rengiant kitų metų biudžetą, daugiausia ir lėmė finansų ministro pozicija. Pagrindiniu vyriausybės ekonominės politikos tikslu 1927 m. tapo valstybės išlaidų sumažinimas. To nepadarė, tolesnėje perspektyvoje nebuvo galima mažinti ar bent jau nedidinti mokesčių naštos, kuri, A. Rimkos apskaičiavimais, ir taip jau buvo nepakeliamai sunki ir netei-

³⁴ A. Rimka, 1926 e.

³⁵ M. Tamošaitis, 2007, p. 157.

³⁶ *Žurnalisto Jono Kardelio atsiminimai*, p. 134.

³⁷ A. Rimka, 1926 d, p. 177.

³⁸ G. F. Shiras, 1925.

³⁹ Žr. M. Šleževičius, p. 14–15.

singai paskirstyta. Svarbiausias valstybės išdo pajamų šaltinis buvo netiesioginiai mokesčiai, kurių pagrindiniai mokėtojai buvo žemdirbiai, permokantys už dideliais muitais apdėtas importines pramonės ir vartojimo prekes. Tokia politika buvo palanki pramonei vystytis, tačiau ši pramonė gamino tik vietinei rinkai, nes jos gaminiai buvo prastos kokybės ir nekonkurencingi tarptautinėje rinkoje⁴⁰.

Nelemtasis autoritarinis perversmas Lietuvoje turėjo daug priežasčių, apie kurias rašė ne vienas autorius⁴¹. Kaip žinoma, patys perversmininkai savo veiksmus aiškino ir teisingu siekiu užkirsti kelią komunistų rengiamam valstybės perversmui, kuriam užkardyti esą nieko nedarė „Lietuvos Kerensko“ – Mykolo Šleževičiaus valdžia. Nors oficialioji versija galėjo apeliuoti į Estijos precedentą, kur prieš dvejus metus (1924 m. gruodžio 1 d.) tik per plauką nepasisekė tikras komunistų sąmokslas, dėl labai skirtingos Lietuvos geopolitinės padėties ja buvo sunku patikėti jau bent kiek mąšlesniems amžininkams. Bene išsamiausių istorikų tyrimuose jau atskleistų 1926 m. gruodžio 17 d. autoritarinio perversmo priežasčių sąrašą sudarė Mindaugas Tamošaitis⁴². Į jį įeina:

- 1) „Lietuvos demokratijos jaunumas ir parlamentarizmo tradicijų nebuvimas.“⁴³
- 2) Nevykusi aukščiausios valstybės valdžios institucijų konstrukcija 1922 m. Lietuvos Valstybės Kons-

titucijoje, per daug laisvių suteikusi Seimui. Jaunas daugumos parlamentarų amžius ir trumpos kadencijos trukdė tomis laisvėmis tinkamai pasinaudoti arba skatino jomis piktnaudžiauti.

- 3) „Ne mažiau svarbi (galbūt ir pagrindinė) priežastis – tautininkų ir krikščionių demokratų bloko politinės ambicijos, siekis bet kokia kaina ateiti į valdžią.“⁴⁴
- 4) Tarptautinė padėtis – perversmininkus įkvėpė Benito Mussolini ir ypač Juzefo Pilsudskio pavyzdžiai.
- 5) Kairiosios koalicijos klaidos, „greitos reformos, liaudininkų vadų neryžtingumas, teisingiau, jokių priemonių pavojui pašalinti nesiėmimas“⁴⁵.

Prie to istorikas dar pridūrė nesibai-giančią ekonomikos krizę, dešiniųjų partijų ir Bažnyčios propagandą⁴⁶.

Vytauto Petronio straipsnis išraiškingu pavadinimu „Neperkirstas Gordijo mazgas: valstybinės prievartos prieš visuomenę Lietuvoje genezė (1918–1921)“ nesenai papildė šį sąrašą dar viena priežastimi: „<...> retrospektyviai žvelgiant tenka pastebėti, kad jei 1919–1921 m. nusikal-tę aukšti valstybės pareigūnai būtų buvę patraukti baudžiamojon atsakomybėn, tarpukario Lietuvos valstybės ir visuomenės raida galėjo pakrypti kitokia linkme. Tai ypač sietina su P. Plechavičiumi ir V. Glovackiu – vienais pagrindinių 1926 m. perversmo organizatorių.“⁴⁷ Šie kariškiai buvo ryškiausi lietuviškojo atamanizmo

⁴⁰ Žr. A. Rimka 1926 a, 1926 b, 1926 d ir plg. A. Rimka, 1926 e.

⁴¹ Žr. Z. Butkus, 2007; E. Dirvelė, 1961; A. Kaspavičius, 1996; R. Lopata, 1998, L. Truska, 2004; ir kt.

⁴² M. Tamošaitis, 2007, p. 172–175.

⁴³ Ten pat, p. 172.

⁴⁴ Ten pat.

⁴⁵ Ten pat, p. 173.

⁴⁶ Ten pat.

⁴⁷ V. Petronis, 2016, p. 93.

(angl. *warlordism*) atstovai, savavaliavę ir terorizavę vietos gyventojus iš bolševikinių revoliucinių komitetų (revkomų) valdžios atkovotose vietovėse. Daugiausia krikščionių demokratų pastangomis šie kariškiai ne tik liko nenubausti, bet ir palikti kariuomenėje, kuri dėl to „seimokratinis“ laikotarpiu taip ir liko iki galo nepajungta civilinės valdžios kontrolei. Tai padarė jau tautininkai, kurie savo valdžios įtvirtinimui paskubėjo savo darbą atlikusių buvusių „atamanų“ atsikratyti. Jeigu tai būtų buvę padaryta jau 1920–1922 m., tai 1926 m. perversmo Lietuvoje nebūtų buvę. Įvykdamas kada nors vėliau, jis veikiausiai būtų turėjęs ispaniškai vadinamo *autogolpe* (angl. *self-coup*) tipo perversmo pavidalą, kai konstituciją sulaužo ir diktatoriaus valdžią uzurpuoja esami valstybės vadovai, aukščiausią valdžią įgiję teisėtu demokratinis keliu (kaip tai atsitiko 1934 m. Estijoje ir Latvijoje).

Neginčydamas nė vienos iš šių priežasčių, toliau sieksiu šį sąrašą tik papildyti ir konkretinti, išryškindamas vieną iš naujosios vyriausybės padarytų klaidų ir tos klaidos priežastis. Būtent, teigsiu, kad 1927 m. valstybės biudžeto projektas, pagrįstas A. Rimkos liberaliomis ekonominės politikos nuostatomis, nacionalinių pajamų dydžio skaičiavimais bei mokesčių naštos vertinimais, prisidėjo, kad perversmas įvyko jau 1926 m. Naujoji vyriausybė nusprendė sutaupyti dvasininkams iš valstybės išdo mokėtų algų sąskaita ir, svarbiausia, gerokai sumažindama karininkų etatus. Tik dėl to negausi Slaptoji karininkų sąjunga, kuri buvo „techninė“ perversmo rengėja, susilaukė tokio plataus ir palyginti vieningo karininkijos palaikymo, be kurio perversmo sėkmė buvo neįmanoma. Ta-

čiau taupoma turėjo būti ne vien jų sąskaita. Išlaidos plačių geležinkelų inventoriumui įsigyti turėjo sumažėti nuo 800 000 Lt iki 200 000 Lt; mokykloms statyti – nuo 836 000 iki 154 578 Lt, ligoninėms statyti – nuo 500 000 iki 0 Lt, stipendijos studentams – nuo 589 760 iki 450 000 Lt ir t. t. Šiais išlaidų karpymais buvo siekiama jas sumažinti iki 227,4 mln. Lt, palyginti su 241,9 mln. Lt, kuriuos II Seimas leido išleisti 1926 m., iš viso sutaupant 14,5 mln. Lt⁴⁸.

Diskusijos dėl biudžeto projekto užpildė III Seimo darbotvarkę paskutiniais dviem demokratijos gyvavimo mėnesiais. Jas tik pajavairino smulkesnių reikalų bei opozicijos interpeliacijų svarstymai. Ypač daug aistrų kilo, svarstant interpeliacijas dėl studentų ateitininkų ir neolituanų demonstracijos išvaikymo Kaune 1926 m. lapkričio 21 d. ir dėl švietimo ministro Vinco Čepinskio sprendimo leisti lenkų visuomeninėms organizacijoms steigti naujas pradžios mokyklas. Autoriai, detaliam nagrinėjė įvykių grandinę, užsibaigusią nelemtaisiais nakties iš 1926 m. gruodžio 16 į 17 d. įvykiais, rašydami apie lemtingą centro kairės vyriausybės klaidą, dažniausiai ir mini į šiuos incidentus atvedusius arba atliktus į juos reaguojant vyriausybės veiksmus⁴⁹.

Naivesniam III Seimo stenogramų skaitytojui susidaro kiek kitoks lemtingųjų koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės klaidų vaizdas: daugiausia buvo kivirčijamasi dėl pinigų (kaip ir šiais laikais). Ne pirmą kartą Lietuvos istorijoje

⁴⁸ J. Steponavičius, 1926.

⁴⁹ Žr. M. Tamošaitis, 2007, p. 163–171; D. Blažytė-Baužienė ir kt., 2013, p. 531–538, 550–559.

ne laiku priimtas sprendimas sutaupyti turėjo lemtingų pasekmių. 1920 m. Lietuvos vyriausybės vengimas apkrauti plačiuosius gyventojų sluoksnius nepaprastuojū infliacijos mokesčiu, įsivedant lietuviškus pinigus ir finansuojant savo išlaidas jų „spausdinimu“, lėmė nesėkmę kovoje dėl Vilniaus⁵⁰. Taupydama Lietuvos vyriausybė 1920 m. pirmoje pusėje sumažino kariuomenę ir 1920 m. rugsėjo 1 d., lemtingų susirėmimų išvakarėse, teturėjo savo žinioje 26 000–28 000 vyrų dydžio kariuomenę⁵¹. Tai tuo labiau apmaudu, kad, delsiant įsivesti nacionalinę valiutą, infliacijos mokestį vėliau vis tiek teko sumokėti. Tai atsitiko, kai įsibėgėjo 1920 m. laikinai stabilizuotos markės infliacija Vokietijoje, su kuria Lietuva iki pat 1922 m. spalio buvo susieta pinigų sąjungoje. Šie ostmarkių, oficialiai vadintų „auksiniais“, infliacijos Lietuvai padaryti nuostoliai buvo visiškai beprasmiški, o jau 1920 m. įsivestų lietuviškų pinigų infliacijos nuostoliai būtų buvę tiesiog nepaprastasis mokestis už Vilnių. 1926 m. dar viena lietuviško „gaspadoriško“ taupumo auka tapo Lietuvos demokratija.

Neteigiu, kad A. Rimka ir yra demokratijos žlugimo kaltininkas. Demokratijai Lietuvoje trūko struktūrinių stabilumo ar konsolidacijos sąlygų, kurių svarbą atskleidžia plati lyginamųjų politikos sociologijos tyrimų literatūra, parodanti demokratijos stabilumo priklausomybę jau nuo šalies ekonominio, socialinio ir kultūrinio modernumo lygio⁵². Šiuo požiūriu demokratija Lietuvoje žlugo ne dėl to, kad

A. Rimka klaidingai suskaičiavo pajamas, išvesdamas mažesnę už tikrąją Lietuvos nacionalinių pajamų dydį, bet tiesiog dėl to, kad jos tuo metu buvo dar per mažos tvariai demokratijai. Įsisiautėjus 1929–1933 m. pasaulinei ekonomikos krizei, 1933 m. demokratija žlugo ir turtingoje bei modernioje Vokietijoje, o įkandin (1934 m.) ir kur kas už Lietuvą modernesnėse Estijoje ir Latvijoje, jau nekalbant apie kitas Rytų Europos šalis⁵³. Tikėtina, kad visų šių išmėginimų nebūtų atlaikiusi ir demokratija Lietuvoje.

Teigiu tik tiek, kad jeigu 1927 m. biudžeto projekte nebūtų buvę taupymo priemonių, taip suerzinusių dvi palyginti negausias, bet užtat bene pačias galinčiausias Lietuvos visuomenės socialines grupes – dvasininkiją ir karininkiją, – tai „seimokratija“ Lietuvoje būtų išlikusi ne tik iki 1926 m. pabaigos, bet bent jau iki 1927 m. rudens, kai būtų atėjęs laikas svarstyti jau kitų metų biudžetą. Štai kaip perversmo priežastis aprašė Didžiosios Britanijos diplomatai, kurių informuotumu bei įžvalgumu abejoti nėra jokio pagrindo. Metinėje įvykių Baltijos šalyse apžvalgoje 1926 m., kurią kitais metais, remdamasi savo atstovų šiose šalyse pateikta informacija tarnybiniam naudojimui išleido Jungtinės Karalystės užsienio reikalų ministerija, rašoma: „<...> nors oficialus pagrindas šiam perversmui buvo kariuomenėje jaučiamas nepasitenkinimas nuversta vyriausybe, kuri ‘pardavė šalį bolševikams ir kitiems netautiniams elementams’, bendrai priimta, kad jis įvyko dėl tos grėsmės, kurią armijos karininkų ir kai kurių krikš-

⁵⁰ Žr. Z. Norkus, 2013.

⁵¹ Žr. ir plg. V. Lesčius, 1998, p. 162 ir J. Vaičėnis, 2002, p. 150.

⁵² Apžvalga žr. Z. Norkus, 2008, p. 437–438.

⁵³ Žr. D. Berg-Schlosser and J. Mitchell, 2001; D. Berg-Schlosser and J. Mitchell, 2002.

čionių demokratų materialiems interesams kėlė Šleževičiaus vyriausybės išlikimas valdžioje. Ji biudžete neskyrė lėšų valstybinėms dvasininkų algoms ir nutraukė bet kokią finansinę paramą Ūkininkų sąjungai, kurios vekselius buvo pasirašę kai kurie Krikščionių demokratų partijos nariai. Metų pabaigoje atėjus mokėjimo terminui, jie negalėjo būti apmokėti. Tuo pačiu metu kariuomenės interesams pavojų sukėlė socialdemokratų pasiūlymas 10 milijonų litų – arba daugiau negu 25 procentais – sumažinti 1927 m. biudžeto asignavimus Krašto apsaugos ministerijai, paliesdamas ir reguliariosios kariuomenės dydį, ir pensijas.⁵⁴

Tikėtina, kad, išlikusi 1927 m., demokratija Lietuvoje būtų galėjusi gyvuoti ir toliau. Mat 1927 m. Lietuvai ūkiškai buvo daug geresni už 1926 m. Taigi, sudarant 1928 m. biudžetą, taupymas valdantiejiems vargu ar būtų galėjęs ir toliau atrodyti ekonominės politikos prioritetu. Pagal ne vien politologams gerai žinomą „politinio ciklo dėsnį“, demokratijos sąlygomis nauja vyriausybė nepopuliarius sprendimus priima valdymo pradžioje, o išlaidauja artėjant naujiems rinkimams, kad pagaliau „pamalonintų“ savo rinkėjus. Taigi, 1928 m. jau būtų buvę galima laukti „dosnaus“ biudžeto, tam būtų buvusi palanki ir toliau gerėjusi ūkio būklė. Kita vertus, likus tik metams iki naujų Seimo rinkimų (1929 m.), krikščionims demokratams gal būtų užtekę kantrybės jų laukti opozicijoje, nesivieliant į užkulisinius sandėrius su anų laikų „valstybininkų klanu“ – tautininkais, kurie neturėjo šansų į valdžią ateiti

legaliu pergale demokratiniuose rinkimuose keliu.

Tačiau 1926 m. Lietuva dar nebuvo įveikusi visų jos ūkį 1925 m. ištikusios krizės pasekmių, ir todėl daugeliui valdančiosios koalicijos atstovų Seime A. Rimkos pasiūlymai atrodė itin įtikinamai. Pats finansų ministras juos pateikė, vadovaudamasis tuo dramatišku mokesčiais perkrautos Lietuvos ekonomikos vaizdu, kurį jis sau susidarė, suskaičiavęs šalies nacionalines pajamas. Jeigu gauti skaičiai būtų buvę didesni, tai aktualiausia Lietuvos ūkio problema nebebūtų atrodžiusios pernelyg didelės valstybės išlaidos ir mokesčiai joms padengti. Lemtingi pasiūlymai dėl taupymo nebūtų buvę pateikti, ir demokratijos žlugimas Lietuvoje bent jau metus kitus būtų buvęs atidėtas. Toliau kaip tik ir mėginsiu parodyti, kad, skaičiuodamas Lietuvos NP, A. Rimka padarė klaidų, išvesdamas mažesnius jų dydžius, palyginti su tikraisiais (atitinkančiais dabartinės NSS taisykles). Jeigu būsimasis finansų ministras nebūtų suklydęs, tai LRI politinė istorija būtų atrodžiusi gerokai kitaip. Ne tik 1926 m., bet ir 1927 m. Kalėdas lietuviai būtų atšventę vis dar demokratinėje Lietuvoje. Tam įrodyti reikia leisti į A. Rimkos skaičiavimų detales.

3. Pirmoji A. Rimkos klaida: per didelės pagrindinio kapitalo amortizacijos normos

A. Rimka pradėjo nuo svarbiausios LRI ūkio šakos – žemdirbystės, kurios pagrindinės atšakos yra augalininkystė ir gyvulininkystė. Jų indėlis vertinamas gamybos, arba, kaip jį vadina A. Rimka, „realiuoju“ metodu. Kadangi augalininkystės rezulta-

⁵⁴ U.K. Foreign Office 1927, section 337, p. 43. Dėkoju Andriui Grodžiuvi už nuorodą į šį šaltinį.

Lentelė. Vidutinė metinė augalininkystės produkcijos vertė 1923–1925 m.

Javų ūkis	Vidutinis vienerių metų derlius (tūkst. tonų)	Vidutinis vienerių metų gamybai suvartojimas	Vidutinis vienerių metų gamybos bendrasis pelnas	
			Tūkst. tonų	Milijonai litų
Rugiai	577,8	100,0	477,8	204,9
Kviečiai	104,9	60,0	44,9	26,9
Miežiai	207,0	60,0	147,0	51,0
Avižos	301,1	295,0	6,1	2,3
Žirniai	80,3	30,0	50,3	21,6
Bulvės	1 623,2	300,0	1 323,2	167,5
Sėmenys	33,5	8,5	25,0	17,0
Linai	33,9	–	33,9	83,4
Iš viso	2 961,7		2 108,2	574,6

Šaltinis: A. Rimka, 1926 c, 4 (43), p. 106.

tai itin priklauso nuo oro sąlygų, jis naudoja ne 1924 m., bet trejų metų – 1923–1925 m. laikotarpio – vidutinius bendro derliaus skaičius ir vidutines šio laikotarpio kainas. Skaičiavimų rezultatai pateikti lentelėje. Joje atsižvelgiama tik į pagrindines to meto Lietuvos žemės ūkio kultūras. Dalis augalininkystės produkcijos sunaudojama pačioje žemdirbystėje. Tai sėkla kitų metų sėjai ir derliaus dalis, sunaudojama pašarams gyvulininkystėje ir paukštininkystėje. Šių sąnaudų vidutiniai metiniai kiekiai pateikti trečiame iš kairės stulpelyje. Jų vertė įeina į šių žemės ūkio šakų galutinės produkcijos vertę, todėl augalininkystės indėlį į nacionalines pajamas sudaro tik likusios jos apimties vertė. Ta apimtis ir jos vertė nurodomos atitinkamai antrame ir pirmame iš dešinės stulpeliuose.

Apie gyvulininkystę tuo metu Lietuvos CSB pateikė tik bendro gyvulių skaičiaus duomenis. Užuot mėginęs iš jų ką nors „išgręžti“, A. Rimka panaudojo išmoningą, galima sakyti, „herojišką“ būdą kompensuoti pirminių statistikos duomenų stoką.

Būtent, jis įvertino gyvulininkystės indėlį vartojimo metodu. Tuometinė Lietuva importuodavo tik veislinius gyvulius. Visi gyvulininkystės produktai buvo vietinės gamybos. Dalis gyvulių ir gyvulininkystės produktų (sviestas) buvo eksportuojami. Susumavus eksportuojamos ir šalyje suvartojamos gyvulininkystės produkcijos vertę, galima nustatyti jos bendrą vertę. Bėda tik ta, kad jokių statistikos duomenų apie tos produkcijos vidaus suvartojimą A. Rimka neturėjo. Jie ir šiais laikais nėra tikslūs, nes dalis gyvulininkystės produkcijos nepatenka į rinką, o yra suvartojami pačių juos pasigaminusių ūkininkų. A. Rimka rado išeitį, pasiremdamas Lietuvos CSB nustatytais „eksistencminimumo“ normomis⁵⁵. Tai minimalūs pagrindinių gyvulininkystės ir paukštininkystės produktų kiekiai, kuriuos, šios įstaigos ekspertų nuomone, to meto LR pilietis turėjo suvartoti, kad liktų gyvas.

⁵⁵ Mėnesinio pragyvenimo minimumas, 1923, p. 36; A. Rimka, 1926 c, 4 (43), p. 106.

Pagal šias normas vyresniam nei 12 metų LRI gyventojui per metus „priklausė“ suvalgyti 72 kg mėsos, 12 kg sviesto, 72 kiaušinius ir 6 kg silkių. „Eksistencinio minimumo“ normos buvo diferencijuotos pagal amžių. Vaikams iki pusantrų metų priklausė 25 % šios normos, 1,5–7 metų – 50 %, 7–12 metų – 75 %. 1923 m. Lietuvos visuotinio gyventojų surašymo metodo duomenimis, 3,43 % šalies gyventojų buvo jaunesni negu 1,5 metų, 10,16 % buvo 1,5–7 metų, 9,56 % – 7–12 metų, o likusieji (76,85 %) buvo dvylikos metų ir vyresni. Darydamas prielaidą, kad šios amžiaus grupių santykinės proporcijos liko tos pačios ir kitais metais, iš suapvalinto (2,2) mln. Lietuvos gyventojų skaičiaus ekonomistas išvedė absoliučius minėtų amžiaus grupių dydžius: atitinkamai 75 460, 223 520, 210 320 ir 1 690 700 asmenų. Iš šių skaičių ir amžiaus grupėms nustatytų mėnesinio pragyvenimo minimumo normų jis gavo jų suvartojamos mėsos kiekius, o iš jų sumos – bendrą visos Lietuvos mėsos, kiaušinių ir silkių vidaus suvartojimą.

Čia ekonomistas pastebėjo, kad jo investas vidutinis metinis mėsos suvartojimas – 64,77 kg per metus – prašoka metinį mėsos suvartojimą Vokietijoje ir Anglijoje „senais gerais laikais“ Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse⁵⁶. Todėl jis „iš akies“ lietuvišką suaugusiojo mėsos vartojimo vidurkį sumažino iki 50 kg. Toks metinis vidurkis implikuoja metinį 110 000 t mėsos suvartojimą. Daugindamas šį kiekį iš vidutinės metinės 1924 m. kaulienos (Lietuvoje populiariausios mėsos rūšies) kainos (2 Lt už kilogramą), A. Rimka gavo, kad tais metais Lietuvos gyventojai suvalgė

mėsos už 220 mln. Lt. Tokiu pat būdu jis apskaičiavo, kad jie tais metais suvartojo 23 749 kg sviesto, kurio rinkos vertė buvo 142,5 mln. Lt (kilogramo kaina 6 Lt), 142,5 mln. kiaušinių, kurių bendra vertė buvo 17,1 (12 centų už kiaušinį). Šiuos hipotetinius dydžius sudėjęs su Lietuvos CSB duomenimis apie šių produktų eksporto vertę, jis gavo bendrą 1924 m. Lietuvos gyvulininkystės ir paukštininkystės produkcijos vertę – 483,7 mln. Lt. Į šį skaičių įeina ir Lietuvos gyventojų tais metais suvartotų silkių vertė (10 mln. Lt). Kadangi visos jos buvo importuojamos, tai reiškia metodinį netikslumą (gamybos „išpūtimo“ prasme), tačiau jį daugiau nei kompensuoja tai, kad A. Rimka ignoravo daugelio smulkesnių žemės ūkio sektoriaus šakų (sodininkystės, daržininkystės, bitininkystės) indėlį į šalies nacionalines pajamas, o vertindamas paukštininkystės indėlį, skaičiavo tik kiaušinių vertę.

Augalininkystės, gyvulininkystės ir paukštininkystės indėlio į nacionalines pajamas bendra vertė – 1 057,9 mln. Lt. Tačiau tai ne galutinis Lietuvos žemės ūkio sektoriaus indėlio vertinimas. Lietuvių ekonomistas rūpinosi iš šios sumos išskaičiuoti gamybos metu suvartoto kapitalo vertę, dar vadinamą „amortizacija“. Tai reiškia, kad jam rūpėjo apskaičiuoti ne bendrąsias nacionalines pajamas, kurios savo dydžiu mažai skiriasi nuo BVP, bet grynąsias nacionalines pajamas (GNP). Taip darydavo toli gražu ne visi tų laikų nacionalinių pajamų skaičiuotojai, o vėlesni autoriai, naudodę jų rezultatus tarptautiniams palyginimams, toli gražu ne visada gilindavosi į jų skaičiavimų detales. Kadangi į tarptautinę apyvartą pateko būtent A. Rimkos skaičiai, tai jau iš dalies paaiš-

⁵⁶ A. Rimka, 1926 c, 4 (43), p. 107.

kina, kodėl tarpukario Lietuva tarptautiniuose palyginimuose atrodo taip liūdnai. Tačiau dar svarbiau yra tai, kad A. Rimkos amortizacijos išskaičiavimai yra per dideli, dirbtinai sumažinantys tikruosius GNP dydžius. Šiuo atveju jau galima kalbėti apie A. Rimkos klaidą, galbūt turėjusią ir lemtingų politinių pasekmių – neleidusią atšvęsti 1926 m. Kalėdų demokratijos sąlygomis.

Iš tikrųjų, A. Rimka pagrindinio žemės ūkio kapitalo metinei amortizacijai iš 1 057,9 mln. naujai sukurtos vertės atskaičiavo net 275,4 mln. Lt, tai sudaro net 26 % jos bendros apimties⁵⁷. Lieka 782,5 mln. Lt, kuriuos ekonomistas ir laikė žemės ūkio indėliu į Lietuvos nacionalines pajamas („bendrąjį tautos pelną“). Šiuolaikinės NSS požiūriu, nėra jokio pagrindo taikyti tokias dideles amortizacijos (pagrindinio kapitalo suvartojimo) normas. Šiuolaikinėje Lietuvoje pagrindinio kapitalo suvartojimas svyravo tarp 12,3 % (2005) ir 14,4 % (2010) metinių BNP. Pasaulio banko duomenimis, šiuo laikotarpiu metinis pagrindinio kapitalo suvartojimas šalyse, kur pajamos mažos, buvo 8–9 %, vidutinės – 10–14 %, didelės – 14–16 % metinių BNP⁵⁸. Tarpukario Lietuvos žemės ūkis buvo žemo technologinio lygio ir naudojo mažai kapitalo. Kaip sako ekonomistai, kapitalo ir darbo santykis buvo žemas, dėl to darbas buvo mažai našus. Užtat ir paties pagrindinio kapitalo negalėjo būti suvartojama tiek daug, kaip nurodė A. Rimka.

⁵⁷ Kadangi tam pririktų daug vietos ir vargu ar būtų įdomu šio žurnalo skaitytojams, nesvarstysiu, kodėl gi A. Rimka pasirinko tokius didelius amortizacijos išskaičiavimus.

⁵⁸ World Development indicators, 2016.

Tai gal jautė ir pats A. Rimka, nes jis pateikė ne vieną, bet dvi nacionalinių pajamų reikšmes: „chrestomatine“ tapusią mažesnę (1 266,9 mln. Lt) ir didesnę – 1 480,7 mln. Lt. Kaip nurodo pats A. Rimka, pirmoji atspindi realų 1924 m. „tautos pelną“, o antroji – koks jis būtų „normališkesnėms sąlygoms“⁵⁹. Skaičiavimų, aritmetikos požiūriu, skirtumą tarp šių dviejų dydžių lemia mažesnė pagrindinio kapitalo amortizacijos norma, kurią A. Rimka taiko skaičiuodamas nacionalines pajamas „normališkesnėms sąlygoms“. Žemės ūkio atveju šioms sąlygoms iš visos naujos pridėtinės vertės kapitalo amortizacijai jis atskaito „tik“ 199,2 mln. Lt, arba 18,8 % bendro jos dydžio. Tada lieka 858,7 mln. Lt žemės ūkio sukurtų GNP. Tačiau dėl ką tik nurodytų aplinkybių netgi ši, mažesnė, amortizacijos norma Lietuvos sąlygoms yra aiškiai per didelė. „O supaprastintai ir apytiksliai apskaičiuojant GNP, ilgą laiką buvo laikomasi vadinamosios 11/12 taisyklės, ir laikoma, kad GNP yra lygus 11/12 BNP, t. y. amortizacinių atskaitymų suma buvo laikoma lygi 1/12 BNP dydžio. Bet šiuo metu esant labai sparčiam įrangos moraliniam senėjimui šia taisykle vadovautis gana pavojinga ir nepatikima.“⁶⁰ A. Rimkos laikų Lietuvoje pagrindinio kapitalo spartaus moralinio senėjimo problema nebuvo tokia aktuali. Vis dėlto atsižvelgsime į jo šiuolaikinio kolegą įspėjimą ir taikysime ne 8,3 % (1/12), bet kiek didesnę, 10 %, metinių BNP dydžio pagrindinio kapitalo suvartojimo normą. Pritaikę šią normą gauname, kad 1924 m. Lietuvoje žemės ūkio gamyboje buvo suvar-

⁵⁹ A. Rimka, 1926, 5 (44), p. 146.

⁶⁰ R. Čiegis, 2012, p. 74.

tota pagrindinio kapitalo už 105,8 mln. Lt, o Lietuvos žemės ūkio įnašas į GNP sudarė 952,0 mln. Lt.

Per didelę amortizacinių atskaitymų norma iškreipė ir mokslininko atlikto miškininkystės indėlio į NP skaičiavimo rezultatus. Čia A. Rimka galėjo pasiremti Miškų departamento, po 1922 m. žemės reformos valdžiusio daugiau nei 90 % bendro Lietuvos miškų ploto, ūkinės veiklos ataskaitomis. Papildęs šiuos duomenis Klaipėdos krašto, kurio miškai buvo vietinės savivaldos žinioje, miškų ūkio statistika, jis aptiko, kad visoje Lietuvoje miškininkystė 1923–1925 m. vidutiniškai kasmet davė 17,1 mln. Lt grynujų pajamų. Tačiau tai tik jos įnašas į BNP. Ieškodamas jos indėlio į GNP, A. Rimka vėlgi atskaičiavo pagrindinio kapitalo sąnaudas: 7,9 mln. (46,2 %) „normališkesnėms sąlygoms“ ir 10,9 mln. Lt (63,7 %) realioms. Padarius šiuos atskaičiavimus, miškininkystės įnašas į „bendrąją tautos pelną“ (t. y. GNP) tesudaro 9,2–6,2 mln. Lt. Pridėjęs šias sumas prie jau nurodytų žemės ūkio gamybos vertės sumų, A. Rimka gavo 788,7–868,9 mln. Lt „Lietuvos ūkio žaliavos tiekiamosios gamybos“⁶¹. Taikydami pasiūlytą 10 % amortizacijos normą, turėtume atskaičiuoti tik 1,7 mln. Lt, o viso pirminio Lietuvos ūkio sektoriaus įnašas į GNP būtų 967,5 mln. Lt, o tai veikiausiai yra arčiau tiesos.

Vertindamas pramonės ir prekybos įnašą į nacionalines pajamas, A. Rimka jau taikė pajamų arba, kaip jis tais laikais būdavo vadinamas, „subjektyvų“ metodą, pasinaudodamas pelno mokesčio statistikos duomenimis. Šį mokesį turėdavo mo-

kėti pramonės ir prekybos įmonių savininkai nuo vadinamojo „brutto pelno“, kuriuo buvo laikomos jų bendros pajamos, išskaičiuavus pirkėtų ar gautų perdirbti žaliavų vertę (suvartoto pagrindinio kapitalo vertė nebūdavo išskaičiuojama). Taigi, jis apima ir pačių savininkų gaunamą grynąjį pelną, ir samdomų darbuotojų darbo užmokestį, ir procentus už pasiskolintą kapitalą. Verslininkai turėdavo savo „brutto pelną“ deklaruoti. Šias deklaracijas tikrindavo mokesčių inspektoriai, kurie paprastai pelno sumas, nuo kurių turėdavo būti mokamas pelno mokeskis, padidindavo. Šie duomenys nebuvo skelbiami. Tačiau A. Rimka sugebėjo gauti leidimą pasinaudoti duomenimis apie Kauno miesto ir apskrities verslininkų pareikštą ir mokesčių inspektorių nustatytą pelną 1924 m. Tikruoju šio pelno dydžiu mokslininkas nusprendė laikyti deklaruoto (19,3 mln. Lt) ir nustatyto (25,5 mln. Lt) pelno vidurkį (22,2 mln. Lt). Vertindamas, kad Kauno miesto ir apskrities pramonė sudarė tik 18,6 % visos Lietuvos pramonės, iš Kaunui gauto dydžio jis išvedė visos Didžiosios Lietuvos pramonės „brutto pelną“ – 119,4 mln. Lt. Pridėjęs prie šio skaičiaus Klaipėdos krašto pramonės „brutto pelną“ (13,6 mln. Lt), jis gavo visos Lietuvos pramonės indėlį į nacionalines pajamas (136,2 mln. Lt).

Tokiu pačiu būdu A. Rimka įvertino ir prekybos dalį. Mokesčių inspekcijos duomenimis, 1924 m. Kauno miesto ir apskrities prekyba, kurioje darbavosi 21,26 % Didžiosios Lietuvos prekybininkų, uždirbo 54,7 mln. Lt „brutto pelno“, tai implikuoja 257,3 mln. Lt visoje Lietuvoje be Klaipėdos krašto. Kadangi čia buvo vienintelis Lietuvos uostas, A. Rimka tarė, kad klaidiškų prekybininkų uždarys nebuvo

⁶¹ A. Rimka, 1926, 4 (43), p. 109.

mažesnis už kolegų kauniečių „brutto pelną“. Pridėjęs šį dydį prie Didžiosios Lietuvos prekybininkų pelno, jis gavo visos Lietuvos prekybos įnašą į nacionalines pajamas (312,0 mln. Lt). Kartu paimtos, prekyba ir pramonė prie jo prisidėjo 448,2 mln. Lt. „Normališkesnėms sąlygoms“ esant, jų bendras indėlis, A. Rimkos spėjimu, sudarytų 561,8 mln. Lt (391,1 mln. Lt prekyboje ir 170,7 mln. Lt pramonėje). Dideliais amortizaciniais atskaičiavimais smarkiai sumažinęs pirminio sektoriaus įnašą, ekonomistas nemėgino įvertinti pagrindinio kapitalo suvartojimo pramonėje. Pritaikę pasiūlytą 10 % normą mažesniesiems pramonės ir prekybos įnašų vertinimams, gautume atitinkamai 122,6 ir 280,8 mln. Lt (suma – 403,4 mln. Lt).

4. Antroji A. Rimkos klaida: ar valdžios sektorius yra tik našta „tautos ūkiui“?

Prekyba yra ūkinės veiklos sritis, kuri šiuolaikinėje jos rūšių klasifikacijoje priskiriama „tretiniam“, arba paslaugų, sektoriui. Iš visų likusių jo šakų A. Rimka atsižvelgia tik į geležinkelių ir pašto indėlį. Abi šios šakos buvo valstybės žinioje, todėl, vertindamas jų ūkinės veiklos rezultatus, ekonomistas galėjo remtis išsamiais Lietuvos CSB duomenimis, kuriuos jam savo ruožtu teikė pašta ir geležinkelius valdžiusi Transporto ministerija. Taigi, 1924 m. iš geležinkelių ji turėjo 32,5 mln. Lt pajamų, iš kurių 15,0 mln. Lt sudarė „eksploatacijos materialinės išlaidos“. Lieka 17,5 mln. Lt. Toliau A. Rimka įvertino metinę geležinkelių bei riedmenų nusidėvėjimo vertę (27,1 mln. Lt) ir, atėmęs ją iš

nurodyto pajamų likučio, padarė kiek pribloškiančią išvadą, kad geležinkelių eksploatacija ne didino, bet mažino Lietuvos nacionalines pajamas, padarydama apie 10 mln. Lt nuostolio ($17,5 - 27,1 = -9,6$). Pajamos iš pašto sudarė apie 10 mln. Lt, „grynai materialinių išlaidų tėra tik apie 1 mil. litų, o pagrindinis kapitalas čia nėra didelis, tai bendrąsias pašto pajamas galima vertinti apie 7–8 mln. litų“⁶². Jų drauge su kai kurių kitų valstybinių įmonių pajamomis vos pakanka kompensuoti geležinkelių ekonominę žalą šalies ūkiui. Ekstravagantiškų A. Rimkos išvadų galima išvengti, ir komercinėms (parduodančioms savo paslaugas rinkoje) viešojo sektoriaus įmonėms taikant standartinę 10 % amortizacijos normą. Tokiu atveju geležinkelių indėlis į GNP – 15,8 mln. Lt, o pašto ir kitų valstybinių įmonių – 9 mln. Lt (iš viso 24,8 mln. Lt).

Susumavęs pirminio sektoriaus (788,7 mln. Lt) ir pramonės bei prekybos (448,2 mln. Lt) ir pridėjęs iš emigrantų JAV siunčiamas perlaidas giminėms Lietuvoje, ekonomistas ir gauna „chrestomatinius“ 1 266,9 mln. Lt. „Normališkesnėms sąlygoms“ jis išveda 1 480,7 mln. Lt (868,9 mln. Lt žemės ūkis ir miškininkystė, 561,8 mln. Lt pramonė ir prekyba, o pervedimai iš užsienio ir „kiti šaltiniai“ – 50,0 mln. Lt). Skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, išeina apie 580–680 Lt. Tai Lietuvos GNP. O BNP – rodiklis, kuris yra artimesnis šiuolaikiniam BVP, buvo 1 570,7 mln. Lt arba vidutiniškai 722 Lt vienam gyventojui. Taikydami mažesnę (10 %) pagrindinio kapitalo suvartojimo normą (kartu ir pramonei bei prekybai, kur pats

⁶² A. Rimka, 1926 c, 5 (44), p. 146.

A. Rimka neiškaičiuoja pagrindinio kapitalo suvartojimo), gautume 1 426 mln. Lt arba 655 Lt vidutiniškai vienam gyventojui.

Tačiau šiuolaikinės NSS retrospektyvoje visi šie skaičiai yra per maži. Ne kokį nors Ludvigą von Mises'ą ar Friedrichą von Hayeką, bet A. Rimką šiuolaikinės Lietuvos laisvosios rinkos institutas turėtų įsirašyti į savo „šventuosius“, nes, pasak jo, Lietuvos viešojo sektoriaus, kuris ir šiuolaikinės Lietuvos statistikos žinybų oficialiose publikacijose iškalbingai vadinamas „valdžios sektoriumi“, indėlis į nacionalines pajamas geriausiu atveju yra nulinis. Kaip ką tik matėme, tai jis tiesiai šviesiai teigia apie komercines paslaugas teikiančias viešojo sektoriaus įmones ir įstaigas. Tačiau didžioji jų dalis nėra komercinės. Policija, kariuomenė, teismai, švietimo, sveikatos apsaugos ir kitos valstybinės įstaigos teikia paslaugas, kurias šiuolaikiniai ekonomistai vadina „viešosiomis gėrybėmis“. Be jų žmonių bendras gyvenimas nėra saugus ir civilizuotas. Bet kai jis jau toks yra, tai tokia komfortiška aplinka gali naudotis ir tie, kurie neprisdėjo prie išlaidų jai sukurti kaip mokesčių mokėtojai. Mokesčiai padengia viešųjų gėrybių kūrimo ar gamybos išlaidas, o jų tiekimą betarpiškai vykdančios valstybės tarnautojai nėra dykaduoniai ar „makroparazitai“, bet produktyvūs „tautos“ ar „liaudies“ ūkio darbuotojai.

Toks požiūris buvo svetimas A. Rimkai. Visas nekomercines paslaugas teikiančias valstybės įstaigas jis ignoruoja, kartu kaip savaime suprantamą dalyką taręs, kad jos nėra produktyvios – turto vartotojos, bet ne kūrėjos. Be abejo, jis nekvestionuoja kariuomenės, policijos, teismų, mokyklų (įskaitant 1930 m. Vytauto Didžiojo

vardu pavadintą universitetą, kuriame pats dėstė), Valstybės teatro ir pan. institucijų reikalingumo. Tačiau jų išlaikymas pateisinamas ne ekonominiais, o vienokiais ar kitokiais „aukštesniais“ ar „idealiais“ sumetimais. Grynai ekonominiu požiūriu visos jos implicitiškai traktuojamos kaip „našta“, daugiau ar mažiau apsunkinanti Lietuvos ūkį. Keblu pasakyti, kas lėmė tokį ekonomisto požiūrį. Tai galėjo būti ir „siaurosios“ ekonomiškai produktyvios veiklos sampratos, prie kurios ištakų stovi prancūziškoji „fiziokratų“ mokykla, įtaka. Šios mokyklos atstovai manė, kad naują vertę kuria tik žemės ūkio gamyba, o visos kitos ūkio šakos yra „sterilios“. Adamas Smithas „reabilitavo“ pramonę, tačiau ekonomiškai „steriliomis“ laikė paslaugas, tiesiogiai nesusijusias su gamyba. Šį požiūrį perėmė Karlas Marxas, o marksistinė politinė ekonomija jį pavertė dogma, kad produktyvi yra tik „materialioji gamyba“⁶³. A. Rimka mini vieną iš neoklasikinės ekonomikos tėvų, Alfredą Marshallą, kuris gynė plačiąją produktyvios veiklos sąvoką, apimančią ir paslaugas⁶⁴. Tačiau gali būti, kad savo skaičiavimuose A. Rimka neišvengė „siaurosios“ produktyvumo koncepcijos įtakos.

Neturime pamiršti, kad savo politine pasaulėžiūra A. Rimka buvo liaudininikas. Lietuviškųjų liaudininukų artimiausi ideologiniai „giminės“ ir mokytojai buvo rusų „narodnikai“, kuriems per Rusijos revoliuciją politiškai atstovavo socialistai revoliucionieriai („eserai“), per bolševikų 1918 m. išvaikyto Steigiamojo susirinkimo rinkimus laimėję beveik pusę balsų⁶⁵.

⁶³ Žr. P. Studenski, 1968, p. 15–25.

⁶⁴ A. Rimka, 1926 c, 4 (43), p. 105.

⁶⁵ Žr. V. Lukoševičius, 1995; M. Tamošaitis, 2014, taip pat D. Mitrany, 1951; G. D. Jackson, Jr., 1966.

„Narodnikystė“ buvo inteligentijos sąjūdis, kurio nariai tarnavimu „liaudžiai“, tapatinamai su valstietija, siekė „atsilyginti“ (ar „išpirkti kaltę“) už galimybę dirbti švarų ponišką protinį darbą ir gyventi civilizuotą miesto gyvenimą. Narodnikų pasaulėžiūroje buvo stiprus anarchistinis pradas, kurio šaknys buvo tradiciškai nepatikliame plačiųjų žemdirbių (ūkininkų) masių požiūryje į bet kokią valstybės valdžią. Šis požiūris nebuvo svetimas ir Lietuvos liaudininkams. Nors jų filosofinės prielaidos iš esmės skyrėsi nuo tų, kuriomis remiasi šiuolaikinis neoliberalus požiūris į valstybę kaip neišvengiamą blogį (kurio turi būti kuo mažiau), praktinės politinės išvados buvo tos pačios. Jos atsispindi ir A. Rimkos požiūryje į viešąjį sektorių kaip iš esmės sterilų ar vien tik naštą tikrajai (kuriančiai vertę) ekonomikai.

Šiuolaikinei NSS toks požiūris yra svetimas – laikoma, kad ne tik paslaugas parduodančios, bet ir „nemokamai“ viešąsias gėrybes teikiančios valdžios sektoriaus įstaigos yra produktyvios, t. y. kuria pridėtinę vertę. Išimtimi nelaikoma netgi kariuomenė, kurią daugybė autorių laikė akivaizdžiu ekonomiškai neproduktyvios veiklos pavyzdžiu. Problema yra tik ta, kaip jų sukuriama pridėtinę vertę įvertinti pinigais, nes pagal patį viešųjų gėrybių apibrėžimą jos tų gėrybių vartotojams yra tiekiamos nemokamai. Iš tikrųjų, kokia yra saugumo nuo priešišku užsienio valstybių, kurį Lietuvos piliečiams užtikrina jos kariuomenė, metinė ekonominė vertė?

Problema sprendžiama, darant prielaidą, kad ta vertė nėra mažesnė už išlaidas toms viešosioms gėrybėms teikti. Tos išlaidos būna maždaug lygios piliečių sumokamiems mokesčiams. Kitaip sakant, tie

mokesčiai jiems kasmet ir sugrįžta valstybės įstaigų „gaminamų“ viešųjų gėrybių pavidalu. Išimtis daroma tik pašalpoms ir pensijoms, nes jos yra ne valstybės tarnautojų atlyginimas už jų visuomenei naudingą darbą, bet grynojo persikirstymo, kuriuo palaikomos tam tikrų kategorijų asmenų pajamos, išraiška. Lietuvos statistikos metraštis tokią informaciją pateikia tik nuo 1926 m., kai valstybės izdo išlaidos pensijoms ir pašalpoms sudarė apie 480 tūkst. Lt⁶⁶. 1924 m. ši suma vargu ar galėjo būti didesnė, todėl šią komplikaciją galima ignoruoti.

1924 m. faktinės Lietuvos valstybės biudžeto išlaidos sudarė 232 mln. Lt. Iš šios sumos reikia „išmesti“ Susisiekimo ministerijos išlaidas (61,7 mln. Lt), kurios žinioje buvo didžioji dalis komercinės paslaugas teikiančių valstybės įmonių – jų indėlis į bendrąjį išleidimą jau apskaitytas. Prie likusių 170,3 mln. Lt reikia pridėti 23 mln. Lt savivaldybių ir 9,5 mln. Lt autonominio Klaipėdos krašto administracijos išlaidų. Gauname 202,8 mln. Lt. Juos pridėję prie A. Rimkos „chrestomatinių“ 1 266,9 mln. Lt, gauname 1 469,7 mln. Lt arba 675 Lt vidutiniškai vienam gyventojui⁶⁷. Esant „normališkesnėms sąlygoms“, Lietuvos valdžios sektorius A. Rimkos apskaičiuotas 1 480,7 mln. Lt dydžio GNP padidintų iki 1 683,5 mln. Lt arba 773 Lt vidutiniškai vienam gyventojui. Pridėję valdžios sektoriaus išlaidas prie

⁶⁶ LSM 1929-1930, p. 298-299.

⁶⁷ Galima skaičiuoti ir kiek kitaip, kaip darė A. Rimkos amžininkas latvis A. Ceichners, kuris į nacionalines pajamas įskaičiavo tik valstybės ir savivaldybių išlaidas tarnautojų atlyginimams, kurios Latvijoje sudarė apie pusę visų valdžios sektoriaus išlaidų. Žr. A. Ceichners, 1927, 11, lp. 429. Tada pirmiau nurodytus GNP ir BNP skaičius reiktų apie 100 mln. Lt sumažinti.

GNP, pirmiau mano apskaičiuotų taikant 10 % amortizacijos normą (1 426 mln. Lt arba 655 Lt vidutiniškai vienam gyventojui), gauname 1 628,8 mln. Lt arba 748 Lt vienam gyventojui. Pagaliau, atsižvelgę į valdžios sektoriaus indėlį į BNP skaičiavimą, gauname 1 773,5 mln. Lt arba 815 Lt vienam gyventojui. Tik kokiais 20 mln. Lt buvo mažesnis tų metų Lietuvos BVP (apie 806 Lt vidutiniškai vienam gyventojui) – jį skaičiuodami, turėtume išskaičiuoti emigrantų pervedimus, bet įskaičiuoti į užsienį perves tas Lietuvoje investuoto užsienio kapitalo savininkų pajamas.

Jeigu skaitytojo neįtikino ką tik pateikti samprotavimai ir skaičiavimai, kodėl A. Rimkos suskaičiuotos 1924 m. Lietuvos nacionalinės pajamos per mažos, galima pateikti dar vieną argumentą. Kaip matėme, gyvulininkystės indėlį į „tautos pelną“ A. Rimka išvedė iš Lietuvos CSB nustatytų minimalių vartojimo normų ir gyventojų skaičiaus. Šiuos duomenis galima panaudoti ir jo pateikiamų skaičiavimų kontrolei. Akivaizdu, kad Lietuvos ūkis 1924 m. turėjo pagaminti bent tiek, kad visi Lietuvos gyventojai nors jau išgyventų. Metinei gamybai esant mažesnei, „pertekliniams“ gyventojams būtų tekę mirti badu arba išgyventi jau sukaupto pradinio kapitalo sąskaita. Realiai gamyba buvo didesnė. Net sovietiniais laikais istorikai neprivalėjo įrodinėti, kad dauguma „buržuazinės Lietuvos“ gyventojų skurdo ant fizinio išgyvenimo ribos. Sutariama (žr. įvadą), kad šalies ūkis gana sparčiai augo – taip, kad jos 1924–1938 m. padvigubėjo (skaičiuojant sugretinamosiomis kainomis). Nesant bent kiek didesnių užsienio kapitalo investicijų, toks augimas yra ga-

limas, tik dalį metinio naujai sukurto turto sutaupant ir investuojant – paverčiant papildomu pagrindiniu kapitalu ir samdant naujus darbuotojus. Tai reiškia, kad buvo pagaminama daugiau, negu reikia pragyventi esant minimalaus vartojimo lygiui.

Lietuvos CSB A. Rimkos naudojamas mėnesinio pragyvenimo minimumo normas paskelbė 1923 m. „Lietuvos ūkio“ 13–14 numeruose. Tų pačių metų pabaigoje pradėtame leisti kaip šio žurnalo priedas „Statistikos biuletenyje“ kas mėnuo buvo skelbiama minimaliam pragyvenimui būtino prekių ir paslaugų rinkinio kaina vidutiniškai Lietuvoje ir kai kuriuose jos miestuose. Šio šaltinio duomenimis, 1924 m. pragyvenimas brango: 1924 m. sausį vienam suaugusiam asmeniui pragyventi reikėjo 100,39 Lt, o gruodį – jau 120,82 Lt; dviejų suaugusių asmenų šeimai – atitinkamai 167,03 Lt ir 206,35 Lt; penkių asmenų šeimai – 259,49 ir 327,15 Lt. Dauguma žmonių Lietuvoje buvo vedę, o šeimos buvo didelės. Todėl labai paviršutiniškai A. Rimkos skaičiavimų kontrolei pakaks padalyti pirmiau skaičiavimuose naudotą 1924 m. gyventojų skaičių (2 176 804) iš 5, klausiant, kokios būtų minimalios visų Lietuvos gyventojų pragyvenimo išlaidos, jiems visiems gyvenant penkių asmenų dydžio „namų ūkiuose“?

Iš viso tokių ūkių galėjo būti 435 360. Susumavę CSB „Statistikos biuletenyje“ kas mėnesį skelbtas penkių asmenų šeimos minimalias pragyvenimo išlaidas 1924 m. sausį–gruodį, gauname 3 169 Lt visiems metams, tai implikuoja 1 379,6 mln. Lt arba 633 Lt vidutiniškai vienam gyventojui. Tai netoli nuo A. Rimkos išvestų 582 Lt. Tačiau neturime pamiršti, kad skaičiuodami naudojome pačias mažiausias

Lietuvos CSB pragyvenimo minimumo vidutiniškai Lietuvoje reikšmes⁶⁸. Ir vis tiek gavome apie 9 % daugiau negu A. Rimkos rezultatas! O štai jeigu Lietuvos GNP vertintume pagal 1924 m. pragyvenimo minimumą vienam atskirai gyvenančiam suaugusiam asmeniui (1 307 Lt), tai gautume, kad bendra jų apimtis buvo 2 845 mln. Lt, arba tie patys 1 307 Lt vidutiniškai vienam gyventojui. Tai jau būtų perdėjimas, tačiau nelieka abejonių, kad „chrestomatinis“ A. Rimkos skaičius (1 266,9 mln. Lt arba 582 Lt vienam gyventojui) tikrai yra per mažas. Negali būti taip, kad nacionalinės pajamos Lietuvoje 1924 m. vidutiniškai vienam gyventojui buvo mažesnės už tų metų pragyvenimo minimumą...

Jeigu koalicinės liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės finansų ministras, vertindamas Lietuvos ūkio būklę, būtų rėmęsis bent jau didesniuoju („normališkesnėms sąlygoms“) jo paties išvestu skaičiumi (1 480,7 mln. Lt), tai gal tada jis nebūtų siūlęs nelemtųjų biudžeto karpymų, kėlusią audras 1926 m. III Seimo lapkričio–gruodžio posėdžiuose, ir Lietuvos istorija būtų pasisukusi kiek kitaip...

5. Baigiamosios pastabos

A. Rimkos archyve nepavyko aptikti 1927–1928 m. Lietuvos „nacionalinio turto“ skaičiavimų, kuriuos jis mini laiške *Bankers Trust Company*, cituotame straipsnio pradžioje. Tiesa, archyve saugomas VDU absolvento Stasio Šimanausko diplominis darbas „Tautos pajamos ir jų perkamoji galia Lietuvoje“, pažymėtas

1932 m. gruodžio 20 d.⁶⁹ Darbe nenurodyta jo vadovo pavardė, tačiau veikiausiai tai buvo A. Rimka, nes jis gausiai cituojamas, o dalyje skaičiavimų taikomos jo metodikos. Tačiau vienintelis citatų šaltinis yra ką tik aptarti 1926 m. straipsniai. Jeigu prielaida, kad A. Rimka ir buvo šio darbo mokslinis vadovas, teisinga, tai turėtume rasti ir vėlesnių žymiojo Lietuvos ekonomisto darbų bendrojo išleidimo matavimo srityje atspindžių. Tokių skaičiavimų nepavyko aptikti.

Užtat galime būti beveik tikri, kad pats A. Rimka tokių skaičiavimų nebedarė po 1933 m. Tais metais išleistame „Social-ekonominės statistikos“ vadovėlyje aptinkame skirsnį „Tautos ūkio finansų statistika“, kuriame autorius aptaria tautos turto ir tautos pajamų („tautos pelno“ terminas nebevertojamas) matavimo problemas, sukritikuodamas patį sumanymą matuoti šiuos dydžius⁷⁰. Ypač kritiškai jis žiūri į tautos turto matavimus: „<...> *mėginimai statistikos metodais tautos turtą vaizduoti duoda grynai fiktyvinius skaičius*, paremtus subjektyviais vertinimais ir dar vartojant mato dydžius, visai kitomis sąlygomis nustatytus.“⁷¹ Kiek atlaidžiau jis žiūri į tautos pajamų matavimus: „<...> *tautos pajamos* – jau realesnis dalykas. Bet *statistikos metodais* ir tautos pajamos *nesiduoda tiksliai matuojamos*. Dėl to ir tautos pajamų statistinė vertė yra ir pasiliks problematiška bent tol, kol tautų darbas ir gamyba yra laisva ir nereguliuojama ir kol nėra priemonių kainoms (arba pinigų ver-

⁶⁸ Savaiame suprantama, kad daugelyje Lietuvos vietovių (provincijoje) pragyvenimas galėjo kainuoti pigiau, tačiau tai bendros išvados nepakeičia.

⁶⁹ S. Šimanauskas, 1932. Aptarti šį įdomų ir vertingą darbą straipsnyje tiesiog stinga vietos.

⁷⁰ A. Rimka, 1933, p. 386–402.

⁷¹ Ten pat, p. 401.

tei) stabilizuoti.⁷² Ten, kur šios sąlygos neįvykdytos (t. y. laisvosios rinkos ekonomikoje), „tenka prieiti labai liūdną išvadą: skyriuje apie tautos pajamų statistiką galima tik konstatuoti, kad *tautos pajamų statistikos ligi šiol žinomais statistikos metodais padaryti negalima*, nes tie metodai negali duoti to, ko iš tautos pajamų laukiama“⁷³.

Čia tereikia priminti, kad iš šio vadovėlio mokėsi ištisa Lietuvos ekonomistų bei statistikų karta, ir iš karto paaiškėja, kodėl, be S. Šimanausko, iki pat hitlerinės okupacijos laikų neatsirado nei vieno, kuris būtų ėmėsis skaičiuoti A. Rimkos iškritikuotus makroekonominis rodiklius. Nors Lietuva buvo pirmoji Baltijos šalis, kurios mokslininkai ėmėsi tokių skaičiavimų, ketvirtajame dešimtmetyje ji nuo jų atsiliko, jau nekalbant apie pirmaujančias pasaulio šalis. Ten būtent ketvirtajame XX a. dešimtmetyje subrendo sąlygos, lėmusios jų institucionalizaciją Antrojo pasaulinio karo metais arba iš karto po jo. Būtent, didžioji pasaulinė ekonomikos krizė 1929–1933 m. paskatino jų vyriausybes imtis rinkos ekonomikos makroekonominio reguliavimo, kurį teoriškai pagrindė Johnas Maynardas Keynesas 1936 m. paskelbtame veikale „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“. Tačiau šią teoriją praktiškai pritaikyti tiesiog neįmanoma nesant nacionalinių sąskaitų sistemos ir reguliariai neskaičiuojant makroekonominių rodiklių.

Pagrįsdamas savo skeptiškas išvadas apie šių rodiklių skaičiavimo galimybes, A. Rimka su pritarimu cituoja nuomonę

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat, p. 397.

tuometu garsaus vokiečių ekonomisto Friedricho von Gottl-Ottlilienfeldo, kuris „visas ‘tautos pajamas’ (drauge su ‘tautos turtais’), statistikos metodais vaizduojamas, vadina tiesiog ‘apgavinga fikcija’, paremta ‘skaitmens fetišizmu’ ir ‘statomųjų klausimų teoriniu naiviškumu’“⁷⁴. Šiuo atveju vokiška akademinė socializacija (A. Rimka 1923 m. baigė Frankfurto prie Maino prekybos ir socialinių mokslų akademiją) padarė jam meškos paslaugą – ketvirtajame XX a. dešimtmetyje tokios pažiūros jau nebeatspindėjo aukščiausio pasaulinio ekonominės statistinės minties lygio.

A. Rimkos skepticizmą dėl tokių skaičiavimų vertės galėjo sustiprinti ir karti asmeninė tokių skaičiavimų rezultatų panaudojimo patirtis trumpai trukusio darbo einant Lietuvos ūkio vairininko pareigas metu. Po autoritarinio perversmo į valdžią atėjęs Augustinas Voldemaras į taupymo reikalus žiūrėjo daug liberaliau. 1927 m. Lietuva gyveno pagal A. Rimkos parengtą biudžetą, naujai valdžiai tik nedaug (pora milijonų litų) padidinus išlaidas. 1927 m. Lietuvai buvo ūkiškai sėkmingi, ir 1928 m. biudžeto išlaidos buvo gerokai padidintos. Nebuvo jos mažesnės, palyginti su 1926–1927 m., ir vėliau, netgi pačiais sunkiausiais pasaulinės ekonomikos krizės metais. Dėl didžiulės defliacijos nominaliai tokia pati mokesčių našta Lietuvos gyventojams realiai pasunkėjo. Kad sumokėtų nominaliai tokius pačius mokesčius, ūkininkai turėjo daugiau gaminti arba parduoti. Gamybės ir eksporto apimtys, matuojamos piniginiiais vienetais, sumažėjo, tačiau matuojant natūriniais vienetais bei palygina-

⁷⁴ Ten pat, p. 392.

mosiomis kainomis – didėjo. Stebėdamas šiuos paradoksalius reiškinius, A. Rimka vargu ar galėjo laikytis nuomonės, kad jau 1926 m. Lietuvos ūkis buvo beviltiškai perkrautas mokesčiais. Veikiau jau jis galėjo suabejoti savo tuometinių Lietuvos ūkio būklės vertinimų premisomis, pagrįstomis pionieriškais, tačiau klaidingais Lietuvos bendrojo išleidimo vertinimais.

Jeigu taip ir buvo, tai tos abejonės buvo pagrįstos. Pagrindinė straipsnyje atlikto A. Rimkos skaičiavimų patikrinimo išvada ir yra ta, kad tikrasis Lietuvos GNP dydis buvo gerokai didesnis – 1 628,8 mln. Lt arba 748 Lt vidutiniškai vienam gyventojui (o ne 1 266,9–1 480,7 mln. Lt, arba 580–680 Lt vienam gyventojui). Ši išvada turi svarbių implikacijų diskusijoms dėl Lietuvos ekonominio lygio jos ūkiui atsigavus nuo Pirmojo pasaulinio bei Nepriklausomybės karų sugriovimų ir prieškaru.

G. Vaskela teisingai, teigdamas, kad Lietuvos bendrasis išleidimas, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, ir 1924 m., ir 1913 m. buvo didesnis už carinės Rusijos (skaičiuojant Sovietų Sąjungos teritorijai po Antrojo pasaulinio karo) vidurkį. Tuo metu tas vidurkis buvo apie 100–110 aukso rublių vidutiniškai vienam gyventojui⁷⁵. Skaičiuojant pagal lito aukso paritetą (5 Lt = apie 5 ikikariniai rubliai), A. Rimkos 582 Lt nedaug pranoksta minėtą vidurkį. Tačiau 748 Lt (apie 150 rublių) jau reiškia, kad vidutinis būsimosios nepriklausomos Lietuvos gyventojas buvo kur kas turtingesnis už vidutinį imperijos gyventoją, nors ir su išlyga, kad dėl aukštesnio kainų lygio po Pirmojo pasaulinio karo realus skirtumas buvo gerokai mažesnis.

⁷⁵ Žr. nuorodas šio straipsnio įvade.

Gauta išvada gali turėti svarbių pasekmių ir ekonominės pažangos, pasiektos nepriklausomybės metais, vertinimui. Mat „keldami“ 1924 m. lygį vargu ar begalėtuose palikti „sveiką“ istoriografijoje (įskaitant ir šių eilučių autoriaus, ir G. Vaskelos darbus⁷⁶) priimtą tezę, kad 1924–1938 m. nacionalinės pajamos vidutiniškai vienam gyventojui padidėjo apie 80 % (o bendra apimtis – apie du kartus). Tai galima paaiškinti naujausių G. Vaskelos tarpukario Lietuvos ūkinio lygio vertinimų pavyzdžiu⁷⁷. Šiais vertinimais, 1925–1934 m. Lietuvos BVP vienam gyventojui metinis vidurkis buvo 1 200–1 500 TD_{GK1990}, o 1938 m. – apie 1 800–1 900 TD_{GK1990}. Tai reiškia, kad BVP vidutiniškai vienam gyventojui nuo 1924 m. galėjo padidėti ir nuo 1 200 iki 1 800 TD_{GK1990} (50 %), ir nuo 1 200 iki 1 900 TD_{GK1990} (apie 60 %), ir tik nuo 1 500 iki 1 900 TD_{GK1990} (27 %). Tačiau tai bet kuriuo atveju mažiau, negu „chrestomatiniai“ 80 %. Kas svarbiausia, didesnį (50 % ar 60 %) prieaugį galime išvesti, tik darydami prielaidą, kad BVP vidutiniškai vienam gyventojui Lietuvoje (1 200 TD_{GK1990}) buvo mažesnis už carinės Rusijos 1913 m. vidurkį (1 414 TD_{GK1990}), o tai G. Vaskela ryžtingai neigia.

Tarus, kad BVP buvo didesnis (1 500 TD_{GK1990}), reikia pasitenkinti kuklesniu (27 %) prieaugiu. Žinoma, galima Lietuvos 1938 m. lygį pakelti, bet tada reikėtų revizuoti ir S. Clarko teiginius apie Lietuvos vietą Europos šalių rikiuotėje 1938 m., su kuriais sutinka ir G. Vaskela⁷⁸. Šiuo metu svarbiausias orientyras Lietuvos

⁷⁶ Žr. G. Vaskela, 1998, p. 278; Z. Norkus, 2014, p. 86–88, 104–110.

⁷⁷ Žr. G. Vaskela, 2016, p. 109, 113–116.

⁷⁸ Žr. taip pat Z. Norkus, 2015.

ūkiniam lygiui vertinti lieka jau minėti F. Šipicos skaičiavimai. Kol nežinome jų metodikos, keblu pasakyti, ar ir jiems reikia pataisų, panašių į tas, kurias pasiūlėme A. Rimkos skaičiavimams. Išeivijos ekonomistas Leonardas Dargis (1909–1986), taip pat skaičiavęs Lietuvos bendrąjį išleidimą antrojo nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje, įrodinėjo, kad F. Šipicos skaičiavimuose jis smarkiai sumažintas⁷⁹. Jeigu F. Šipica skaičiavo pagal A. Rimkos metodiką, tai L. Dargio kritika galioja ir A. Rimkos rezultatams, netiesiogiai paremdama šio straipsnio teiginius.

Pagaliau, atlikta analizė suteikia pagrindą teigti, kad demokratija Lietuvoje galėjo išlikti iki kitų LR Seimo rinkimų (1929 m.), o gal ir dar ilgiau (čia daug kas priklauso nuo jų rezultatų, kurių nebeįmanoma sužinoti). Jos išlikimo šansai būtų buvę didesni, jeigu liaudininkai nebūtų pasirinkę savo ūkio politikos prioritetu griežto taupymo. Istorijos ironija ta, kad, šiuo pasirinkimu pagreitinę demokratijos

žlugimą, jie palengvino gyvenimą perversmininkų vyriausybei, palikę jai „sveikus“ valstybės finansus. XX a. besivystančiose šalyse (pvz., Lotynų Amerikoje) demokratija dažniausiai žlugdavo, kai kairiųjų vyriausybės populistinė ekonominė politika, pasireiškianti per dideliu vyriausybės išlaidavimu (jas savo balsais į valdžią iškelusių „neprivilegijuotų“ socialinių sluoksnių naudai), sukeldavo „šuoliuojančią“ infliaciją⁸⁰. Į valdžią atėjusioms dešiniosioms diktatūroms tekdavo imtis ne vien represijų, bet ir nepopuliarių griežto taupymo priemonių. Lietuvoje atsitiko atvirkščiai – demokratija žlugo ne dėl per didelio kairiųjų išlaidavimo, bet dėl jų per didelio taupymo. Taupė demokratai liaudininkai, o taupymo politikos vaisiais naudojosi jau demokratijos priešai tautininkai, kuriems neberekėjo imtis griežtojo taupymo priemonių. Jas iki jų ir už juos jau buvo įgyvendinę demokratai liaudininkai, po perversmo palikę apmaudžioje „naudingų kvailių“ padėtyje.

⁷⁹ Žr. L. Dargis, 1974–1978.

⁸⁰ Žr., pavyzdžiui, E. Dornbusch, S. Edwards, 1991.

BIBLIOGRAFIJA

Berg-Schlosser D., Mitchell J., 2001 – Dirk Berg-Schlosser, Jeremy Mitchell (eds.), *Conditions of Democracy in Europe, 1919–1939. Systematic Case Studies*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2001.

Berg-Schlosser D., Mitchell J., 2002 – Dirk Berg-Schlosser, Jeremy Mitchell (eds.), 2002. *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919–39. Comparative Analyses*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave, 2002.

Blažytė-Baužienė D. ir kt., 2013 – Danutė Blažytė-Baužienė, Edmundas Gimžauskas, Česlovas Laurinavičius, Dangiras Mačiulis, Gediminas Rudis, Artūras Svarauskas, Jonas Vaičėnionis, *Lietuvos is-*

torija, t. 10 (1): *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*, Vilnius: Baltos lankos, 2013.

Butkus Z., 2007 – Zenonas Butkus, „Valstybiniai perversmai Baltijos šalyse (1926 ir 1934 m.): panašumai ir skirtumai“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 18, p. 69–82.

Ceichners A., 1927 – Alfrēds Ceichners, „Tautos manta un tautas ienākums“, in: *Ekonomists*, 1927, Nr. 8, lpp. 305–313, Nr. 9, lpp. 345–352, Nr. 10, lpp. 389–394, Nr. 11, lpp. 425–432.

Clark C., 1938 – Colin Clark, „Internationaler Vergleich der Volkseinkommen“, in: *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1938, Bd. 47, S. 51–76.

Clark C., 1951 – Colin Clark, *The Conditions*

of *Economic Progress*, 2nd ed. completely rewritten, London: Macmillan, 1951.

Čiegis R., 2012 – Remigijus Čiegis, *Makroekonomika*, Vilnius: VU leidykla, 2012.

Dagys J., 1959 – Jonas Dagys, „Visuomeninio produkto ir nacionalinių pajamų apimtys buržuazinėje Lietuvoje klausimu“, *Liaudies ūkis*, 1959, Nr. 5, p. 138–140.

Dargis L., 1974–1978 – Leonardas Dargis, „Ko buvo vertas nepriklausomos Lietuvos ūkis“, *Naujoji viltis*, 1974, 7, p. 67–77; 1975, 8, p. 48–70; 1976, 9, p. 25–39; 1978, 11, p. 78–99.

Dirvelė E., 1961 – Eugenijus Dirvelė, *Klasių kova Lietuvoje 1926 metais*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.

Dornbusch E., Edwards S., 1991 – Rudiger Dornbusch, Sebastian Edwards (eds.), *The Macroeconomics of Populism in Latin America*, Chicago: University of Chicago Press, 1991.

The Economic Forces of the World, 1930 – *The Economic Forces of the World*. Third Issue Completely Revised, Berlin: Dresdner Bank, 1930.

Falkus M., 1968 – Malcolm Falkus, „Russia’s National Income, 1913: A Revaluation“, in: *Economica*, 1968, 35 (137), p. 52–73.

Fisk H., 1930 – Harvey E. Fisk, „Some New Estimates of National Incomes“, in: *The American Economic Review*, 1968, 20 (1), p. 20–27.

Gregory P., 1982 – Paul R. Gregory, *Russian National Income, 1885–1913*, Cambridge: Cambridge UP.

Horm A., 1940 – Arvo Horm, *Eesti elatusstandard*, Tartu: Akadeemia, 1940.

Jackson Jr. G., 1966 – George D. Jackson Jr., *Comintern and Peasant in East Europe 1919–1930*, New York: Columbia UP, 1966.

Janusson J., 1932 – Juhan Janusson, *Eesti majanduslik areng*, Tallinn: Põllumajanduslik Konjunktuuribüro, 1932.

Janusson J., 1932 – Juhan Janusson, „Eesti majanduse arengu perspektiive“, *Konjunktuur*, 1937, Nr. 3/4 (28/29), lk. 134–144.

Jokubauskas V., 2014 – Vytautas Jokubauskas, „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*, Klaipėda: KU leidykla, 2014.

Kasparavičius A., 1996 – Algimantas Kasparavičius, *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje: 1926 metų Lietuvos ir Sovietų Sąjungos nepuolimo sutar-*

ties sudarymo analizė, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1996.

Kenessey Z., 1994 – Zoltan Kenessey (ed.), *The Accounts of Nations*, Washington D. C.: IOS Press, 1994.

Kotz, D. M., 2015 – David M. Kotz, *The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism*, Cambridge (Mass.), Harvard UP, 2015.

Krikščiūnas J., 1938 – Jurgis Krikščiūnas, „Lietuvos žemės ūkis 1918–1938 m.“, in: Vincas Kemėžys (red.), *Lietuva, 1918–1938*. Leidinyas 20 metų Lietuvos nepriklausomybės sukakčiai paminėti, Kaunas: Spaudos fondas, 1938, p. 111–138.

Kvieska V., 1926 – Vincas Kvieska, „Tautos pelnas“, in: *Lietuvos žinios*, 1926-01-26, Nr. 20, p. 2.

Lesčius V., 1998 – Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius: Leidybos centras, 1998.

LSM 1924–1926 – *Lietuvos statistikos metraštinis*, t. 1: 1924–1926, Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1927.

LSM 1929–1930 – *Lietuvos statistikos metraštinis*, t. 3: 1929–1930, Kaunas: Centralinis statistikos biuras, 1931.

Lopata R., 1998 – Raimundas Lopata, *Authoritarian Regime in Interwar Lithuania: Circumstances, Legitimation, Conception = Autoritarinis režimas tarpukario Lietuvoje: aplinkybės, legitimumas, koncepcija*, Vilnius: Varnas, 1998.

Lukoševičius V., 1995 – Vincentas Lukoševičius, *Liberalizmo raida Lietuvoje*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995.

Maddison A., 2007 – Angus Maddison, *Centours of the World Economy, 1–2030 AD. Essays in Macrohistory*, Oxford: Oxford UP, 2007.

Martišius S., 1996 – Stanislovas Martišius (sud.), *Akademikas profesorius Albinas Rimka 1886–1994*. 1996 m. kovo mėn. mokslinės konferencijos, skirtos gimimo 110-osioms metinėms, medžiaga, Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 1996.

Meškauskas K. ir kt., 1976 – Kazimieras Meškauskas, Vytautas Puronas, Malvina Meškauskienė, Juozas Jurginis, *Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu*, Vilnius: Mintis, 1976.

Mėnesinio pragyvenimo minimumas, 1923 – „Mėnesinio pragyvenimo minimumas vienam suaugusiam žmogui 1923 m. rugsėjo mėn.“, in: *Lietuvos ūkis*, 1923, Nr. 13, p. 36.

Mitrany D., 1951 – David Mitrany, *Marx Against the Peasant. A Study in Social Dogmatism*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1951.

Norkus Z., 2008 – Zenonas Norkus, *Kokia demokracija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: VU leidykla, 2008.

Norkus Z., 2013 – Zenonas Norkus, „Kodėl tarpukario Lietuva neteko Vilniaus, o dabartinė – atsiliko nuo Estijos?“, in: *Politologija*, 2013, 2 (70), p. 3–63.

Norkus Z., 2014 – Zenonas Norkus, *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilnius: Aukso žuvis, [prieiga internetu], in: <<http://web.vu.lt/fsf/z.norkus/files/2014/02/Du20me%C4%8Diai.pdf>>, [2016-04-16].

Norkus Z., 2015 – Zenonas Norkus, „Kas turtėjo greičiausiai? Baltijos šalių ūkio augimo 1913–1938 metais palyginimas“, in: *Politologija*, 2015, Nr. 3 (79), p. 3–54.

Petronis V., 2016 – Vytautas Petronis, „Neperkirstas Gordijo mazgas: valstybinės prievartos prieš visuomenę Lietuvoje genėzė (1918–1921)“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, 2015/1, Vilnius: LII leidykla, p. 69–95.

Rimka A., 1926 a – Albinas Rimka, „Dėl Lietuvos finansinės ir ekonominės būklės“, in: *Lietuvos ūkis*, 1926, 1 (40), p. 3–8.

Rimka A., 1926 b – Albinas Rimka, „Lietuvos finansai ir mokesčių mokėtojai“, in: *Lietuvos ūkis*, 1926, 2 (41), p. 39–42.

Rimka A., 1926 c – Albinas Rimka, „Tautos pelnas ir metodai jam surasti“, in: *Lietuvos ūkis*, 3 (42), p. 70–74; 4 (43), p. 105–110; 5 (44), p. 141–146.

Rimka A., 1926 d – Albinas Rimka, „Mūsų mokesčiai ir jų ekonominis veikimas“, in: *Lietuvos ūkis*, 6 (45), p. 175–178.

Rimka A., 1926 e – Albinas Rimka, „Finansų ministerio deklaracija dėl Lietuvos valstybės 1927 metų pajamų ir išlaidų sąmatos“, in: Seimo stenogramos. 3-sis Seimas, II-ji sesija. 35-sis posėdis, 1926 m. spalio 22 d., p. 12–20.

Rimka A., 1929 – Albinas Rimka, Laiškas Bankers Trust Company, Kaunas, 1929-09-16, in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F276-65.

Rimka A., 1931 – Albinas Rimka, Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros“-

„Varpo“ gdynės (1883–93) socialekonominiai raštai, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakultetas, 1931.

Rimka A., 1933 – Albinas Rimka, *Socialekonominė statistika: teorija ir metodai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakultetas, 1933.

Schäfer A., Streeck W., 2013 – Armin Schäfer, Wolfgang Streeck (eds.), *Politics in the Age of Austerity*, Cambridge: Polity, 2013.

Shirras G. F., 1925 – Findlay G. Shirras, „Taxable Capacity and the Burden of Taxation and Public Debt“, in: *Journal of the Royal Statistical Society*, 88 (4), p. 513–556.

Sleževičius M., 1926 – Mykolas Sleževičius, „Ministerių kabineto deklaracija“, in: 3-sis Seimas, I-sesija. 10-sis posėdis, 1926 m. birželio 22 d., p. 13–20.

Sommers J., Woolfson Ch., 2014 – Jeffrey Sommers, Charles Woolfson (eds.), *The Contradictions of Austerity: The Socio-Economic Costs of the Neoliberal Baltic Model*, London: Routledge, 2014.

Strukturbericht über das Ostland. 1942 – *Strukturbericht über das Ostland*. Th. 1. *Ostland in Zahlen*, Riga: Buchdruckerei Riga, 1942.

Steponavičius J., 1926 – Jonas Steponavičius, „Kalba“, in: 1926 III Seimo Stenogramos, 3-as Seimas, II Sesija, 46-sis posėdis, 1926 m. lapkričio 26 d., p. 17–21.

Studenski P., 1958 – Paul Studenski, *The Income of Nations. Theory, Measurement, and Analysis: Past and Present*, Washington Square: New York University Press, 1958.

Šimanauskas S., 1932 – Stasys Šimanauskas, *Tautos pajamos ir jų perkamoji galia Lietuvoje*. Diplominis darbas, Kaunas: VDU, 1932.

Tamošaitis, M., 2007 – Mindaugas Tamošaitis, „III Seimas (1926–1927)“, in: Aivas Ragauskas, Mindaugas Tamošaitis (sud.), *Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas*, t. 3, *Lietuvos Respublikos seimų I (1922–1923), II (1923–1926), III (1926–1927), IV (1936–1940) narių biografinis žodynas*, Vilnius: VPU leidykla, 2007, p. 119–184.

Tamošaitis, M., 2014 – Mindaugas Tamošaitis, *Kazys Grinius ir jo bendražygiai Lietuvos politiniame gyvenime 1926–1940: valstiečiai liaudininkai autoritarizmo laikotarpiu*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014.

The Maddison-Project, 2013 – The Maddison-Project, [prieiga internetu], in: <<http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>>, 2013 version.

Truska L., 2004 – Liudas Truska, „Parlamentarizmo I Lietuvos respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, in: *Parlamento studijos*, t. 2, p. 62–93.

The Economic Forces of the World, 1930 – *The Economic Forces of the World*. Third Issue Completely Revised, Berlin: Dresdner Bank, 1930.

The System of National Accounts, 2008 – *The System of National Accounts 2008*, New York: United Nations, 2009, [prieiga internetu], in: <<http://unsstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/SNA2008.pdf>>, [2016-04-16].

U.K. Foreign Office, 1927 – United Kingdom Foreign Office, 1927, Annual Report on Baltic States. Transmit Report for 1926, London: U.K. Foreign Office.

Vaičėnėnas J., 2002 – Jonas Vaičėnėnas, „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“, in: *Karo archyvas*, t. 17, p. 144–177.

Valge J., 2003 – Jaak Valge, „Uue majanduse lätteil. Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938“, in: *Akadeemia*, 2003.

Valkauskas R., 2008 – Romualdas Valkauskas, „Nacionalinės sąskaitybos informacijos vadyba: istorija, dabartis“, in: *Informacijos mokslai*, 2008, t. 46, p. 37–45.

Valsts statistiskā pārvalde, 1936 – *Valsts statistiskā pārvalde, Finanču un kredita statistika*, Rīga: [b. i.], 1936.

Vanoli A., 2005 – André Vanoli, *A History of National Accounting*, Washington D.C.: IOS Press, 2005.

Vaskela G., 1998 – Gediminas Vaskela, *Žemės reforma Lietuvoje 1919–1940 m.: analizuojant Rytų ir Vidurio Europos agrarinės raidos XX a. III–IV dešimtmečiais tendencijas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 1998.

Vaskela G., 2014 – Gediminas Vaskela, *Tautiniai aspektai Lietuvos ūkio politikoje 1919–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014.

World Development Indicators, 2016 – *World Development Indicators*, World Bank, [prieiga internetu], in: <<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>>, [2016-04-16].

Žurnalisto Jono Kardelio atsiminimai, 1999 – *Žurnalisto Jono Kardelio atsiminimai*, Vilnius: Viliaus Užtupo leidykla, 1999.

Вайнштейн А. Л., 1969 – Альберт Львович Вайнштейн, *Народный доход России и СССР. История, методология, исчисления, динамика*, Москва: Наука, 1969.

Прокопович С. Н., 1918 – Сергей Николаевич Прокопович, *Опыт исчисления народного дохода 50 губ. Европейской России в 1900–1913 гг.*, Москва, 1918.

ON THE FIRST CALCULATIONS OF NATIONAL INCOME IN THE INTERWAR LITHUANIA AND ALBINAS RIMKA'S ERRORS, WHICH DID ACCELERATE THE FALL OF DEMOCRACY

Zenonas Norkus

S u m m a r y

The contemporary system of the national accounts (SNA) framework is used to re-analyse the pioneering calculation of the national income of Lithuania in 1924, which Albinas Rimka (1886–1944) published in 1926 as part of his preparations to take the office of Minister of Finance in the Left-of-the-Centre Peasant Populist and Social-Democratic parties coalition government. This government ruled Lithuania in June–December 1926, after the Christian Democrats defeat in the May 1926 election to the III Diet of the Republic of Lithuania. The “brutto national profit”, measured by A. Rimka, corresponds to net national income (NNI) in the sense of the SNA. His estimate has a

downward bias, because Rimka applied an excessive fixed capital depreciation rate to derive NNI from the gross national income (GNI) and did not include the value of the non-commercial public sector services (public goods) into GNI and NNI. The ultimate proof of the underestimation was the following: the NNI per capita (582 Litas), according to Rimka, is lower than the yearly subsistence minimum (633 LTL), according to the consumption norms calculated by the Lithuanian Central Statistical Bureau for 1924. According to the author’s minimal estimate, the NNI per capita was 748 LTL per capita, while GNI was 815 LTL per capita. In underestimating the real size of the Lithuanian economy, A. Rimka considered

the taxation overload as the main issue and the new government proclaimed the budget cuts as the priority of its economic policy. It was implemented in the budget project prepared by A. Rimka for 1927. Among others, the austerity policies had to hit two powerful interest groups: the clergy, represented by the Christian Democrats, and the military officership, where a small Nationalist party had many sympathisers. Encouraged and supported by the Christian Democrats, the military staged a coup on 17 December 1926, ending the short period of

parliamentary democracy in Lithuania (1920–1926). Typically, authoritarian coups in underdeveloped countries are provoked by the populist economic policies of the Leftist governments, causing inflation by government overspending to placate under-privileged social groups. The authoritarian coup in Lithuania in 1926 is a deviating case of democracy, undermined by the austerity policies of the Leftist government, caused (jointly with other causal conditions) by the mistakes in the macroeconomic measurements.

Iteikta 2016 04 17
Parengta skelbti 2016 10 23